

BRILL

VERLOVING EN HUWELIJK BIJ DE TO BAÐA' IN MIDDEN CELEBES

Author(s): JAC. WOENSDREGT

Source: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, 1929, Deel 85, 2/3de Afl. (1929), pp. 245-290

Published by: Brill

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/20770282>

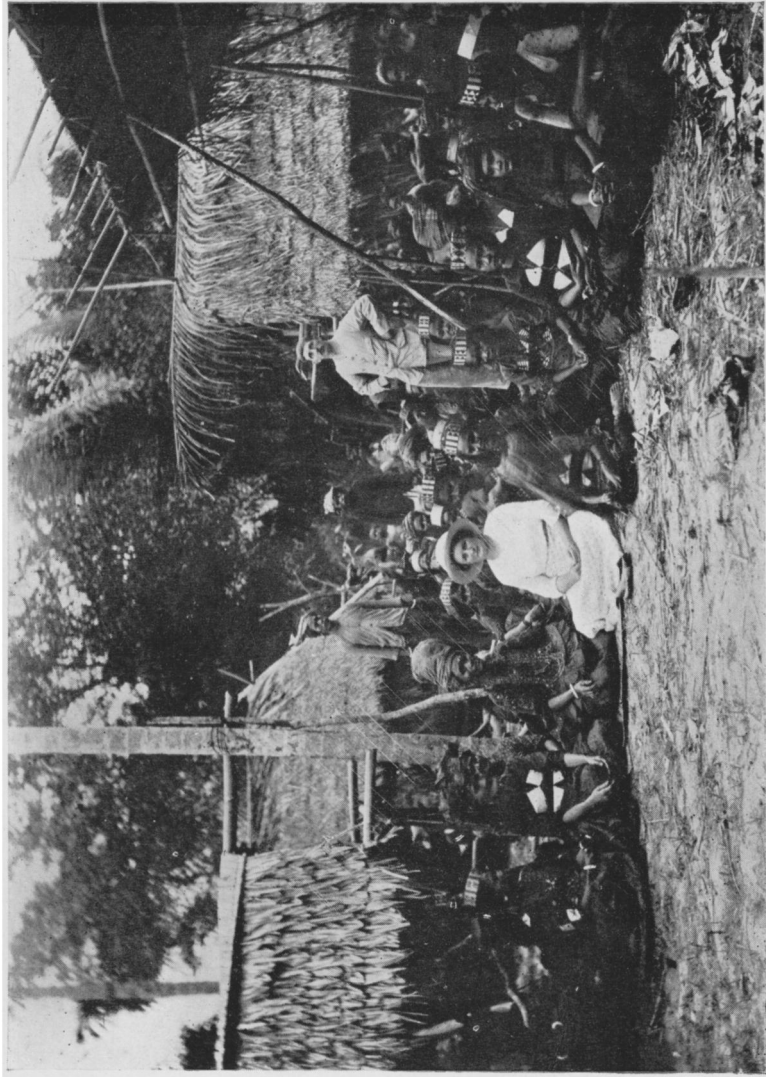
JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Brill is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*

Een huwelijksfeest in Bada'
(in 't midden de overleden schrijver en zijne echtgenoot).

VERLOVING EN HUWELIJK BIJ DE TO BADA' IN MIDDEN CELEBES,

DOOR

JAC. WOENSDREGT,

in leven Zendeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

Het verkeer tusschen jongens en meisjes.

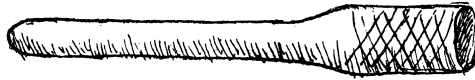
Wanneer het meisje de tanden zijn uitgeslagen, hetgeen gewoonlijk op twaalfjarigen leeftijd geschiedt, is voor haar de tijd aangebroken, waarin zij omgang begint te zoeken met jongens van ongeveer denzelfden leeftijd, wien de tanden ook reeds zijn gekort. Volgens sommigen begint het meisje het gezelschap der jonge mannen te zoeken nadat ze tweemaal heeft gemenstrueerd. Volgens anderen zouden de menschen juist een gevolg zijn van de vrijage.

Hierbij valt op te merken, dat gewoonlijk het meisje het gezelschap van den jongen zoekt, niet omgekeerd. Als het avondeten genuttigd is, gaat 't meisje op het pad en ziet of ze niet den eenen of anderen jongen man kan verschalken. Ze vindt er dan vaak niets in zich neer te vleien naast een jongen die zich onder rijstschuur heeft neergelegd.

Zoolang de verloving nog niet officieel is, gaan de jongelui (*tohangkewalo*) onder 't vrijen (*momanoe-manoe*, *mohalapia*, *moloebo*) zeer vrij met elkander om, d. w. z. als het duister is. Doch ook overdag kan men zeer handtastelijk zijn. Is de verloving officieel, dan loopt men elkaar met neergeslagen oogen voorbij, of wendt het aangezicht af.

Het meisje tracht op allerlei manieren de aandacht van den jongen te trekken. Ze gaat bijvoorbeeld voor haar hutje in het rijstveld staan en fixeert zoo lang met haar oogen den begeerden jongen man, tot deze naar haar kijkt. Vervolgens gaat ze naar binnen, dat zooveel als een verzoek is haar te volgen. Men noemt dit *meaa'*. Vaak heeft ze reeds van te voren een *taloni*' gestuurd, gevuld met met de hand gepelde rijst, die door den jongen uit de hand gegeten wordt. Deze

taloni' (zie onderstaande figuur) is een bijna geheel afgeschilde bamboegeleding van circa 3 c.M. dikte en 30 c.M. lengte. Niet altijd volgt de jongen het meisje naar binnen, daar meestal achter het *meaa'* de bedoeling zit in intiemere aanraking met den jongen te komen. Gewoonlijk komt de jongen wel, maar hij bepaalt er zich toe wat met het meisje te pruimen.

1. *taloni'*

Heeft de jongen zich vergist in de bedoeling van het meisje en wil ze van deze onschuldige vrijage niets weten, dan reikt ze hem het gevraagde pruimzel toe in de hand, anders in haar pruimdoos (*salapa'*). Is het tegen het vallen van den avond, dan noodigt het meisje den jongen uit bij te schuiven om wat te babbelen. Vervolgens haalt het meisje den jongen over om elkaars gelaat te beschilderen (*mombenompi'*). Ziet men jongelui met beschilderd gelaat, dan is dit een zoo goed als zeker teeken, dat ze aan 't vrijen zijn. Bij het avondeten eten ze dan gewoonlijk van één blad (*modoeloe-doeloe*). Men doet dan elkaars eten door elkaar (*mombereka'i*) en geeft elkaar het eten in de hand (*mombepokakoc'a*), of werpt elkaar het eten in den mond (*mombepahimpoi*). Daarna is het zaak dat de jongeling vertrekt, wil hij niet in den hem gespannen strik loopen, of, zooals de To Bada' zegt: *nakana' hea'* „de strik raakt, vangt hem”. Want noodigt een meisje een jongen uit om te *modoeloe-doeloe*, dan is dit een bewijs, dat ze hem wil (*nakadotai*) en intiemere aanraking met hem zoekt. Vertrekt hij dus niet bijtijds, dan gaan ze over tot het *mombepioe'* „elkaar knijpen” (door elkaars vel tusschen de vingers te nemen) gevolgd door het *mombekiri-kiri* „elkaar kittelen”, hetgeen den jongen man al spoedig brengt tot het *mokarera'* „betasten van (de borsten van) het meisje”, weldra gevolgd door het *moiloehi* „samenslapen”, waaruit gewoonlijk een rechtszaak (*kara-kara*) voortspruit, waarbij het geval door de ouders van het meisje zeer wordt uitgebuit om een of meer buffels als *giwoe* „boete” los te krijgen.

Heeft het meisje reeds te voren den jongen man uitgenoodigd om te komen *modoeloe-doeloe* en laat hij op zich wachten, dan stuurt ze hem gekookte rijst en moet hij haar als tegengescchenk melk zenden.

Houdt het meisje zich niet aan de afspraak, dan moet ze voor den jongen gaan *mohao* „(waterdiertjes) zoeken”, zooals garnalen, kikker-vischjes en allerlei ongedierte, dat in 't water leeft, en hem die toezenden. De jongen eet die diertjes gekookt, met veel zout en peper vermengd.

Voor al de feesten zijn een welkome gelegenheid voor de jongelui om met elkaar in aanraking te komen. En jongens en meisjes hebben zich dan op 't sierlijkst gekleed, 't gelaat beschilderd en de meisjes bovendien welriekende kruiden, met den verzamelnaam *hili* aangeduid, achter tusschen de rokken gestoken, opdat ze lekker zouden ruiken in den omgang met andere jongelui, en deze daardoor behoefte krijgen tot intiemen, al is het dan ook geen sexueelen omgang.

In lange rijen loopt men door 't dorp te flaneeren links, rechts en omziende en lonkende met de oogen. Ontmoeten ze andere jongelui, dan wordt er gestoeid en gelachen zonder eind. Jongens stellen zich ook zeer aan of loopen om 't hardst om de aandacht der meisjes te trekken. Men noemt dit *mampopaita* „zich vertoonen”.

Voor al des avonds is het de tijd voor de jongelui. Dan geeft men zich over aan allerlei spelen tot het begint te lichten d. i. om ongeveer kwart voor zes.

Een goed spel om uit het feestgejoel weg te komen is het *mombehapoei* „elkaar met een dun stokje slaan”, liefst op den bovenarm. Men gaat er dan spoedig toe over elkaar te achtervolgen (*mombewoelai*), trekt elkaar voort (*momberoe'i*) tot aan een eenzame plek, alwaar men gaat zitten pruijen en praten. Dan spreekt men met elkaar af op welken dag men zal gaan *mombewarwa* „met elkaar uitgaan”, lett. „elkaar brengen”.

Onderwijl de ouden *moraigo'* (den *raigo*-dans uitvoeren), houden de jongen zich ook onledig met het in Bada' zeer geliefde *mokambero*, een reizang, die alleen in Bada' wordt gezongen, waarin allerlei onderwerpen worden behandeld, waarin men elkaar zijn liefde verklaart en afspraken maakt, wanneer men elkaar weer zal ontmoeten. Telkens verlaten moede geworden zangers en zangeressen den kring en zetten zich op een afstand neer om te pruijen. Vele jongelui die nog niet mee kunnen zingen, blijven toch op (*mantako*) en zitten rustig om de zangers heen of stoeien met elkaar.

Op den tijd, die op 't einde van den *kambero*-zang is afgesproken, gaat men *mombewarwa*; men gaat *mekoela goa* „peper zoeken”, *merwarwoeloe* „sirih zoeken”, *merwoea' oewe* „rotanvruchtjes zoeken”, *megamboe* „djamboevruchten zoeken”, *mebea'* „boombast zoeken”

om er kledingstof van te kloppen, enz. Dit zijn alle bedekte termen voor één en dezelfde zaak. Het doel is niet in de eerste plaats hetgeen in de woorden ligt uitgedrukt, maar vrijage. Men stoeit en draaft en vrijt, spreekt dubbelzinnige taal, vaak met sterk sexueelen inslag, zoekt ondertusschen het begeerde, waarvoor het heet dat men is uitgegaan en keert tegen zonsondergang naar huis terug, zwaar beladen. Gewoonlijk gaat men met een heel groepje. Bij het *megamboe* schild de jongen de eene helft der vrucht, het meisje de andere helft, waarna ieder de helft opeet, die door de(n) ander is geschild. Dit noemt men *mombepobahia* „voor elkaar schillen”. De verzamelde vruchten ruilt men met elkaar, of de jongen doet het door het meisje verzamelde bij het zijne en deelt, bij het dorp gekomen, den buit in tweeën.

Doch niet alleen degenen die tevoren een afspraak hebben gemaakt, gaan *mombewawa*; vaak gaat men er op uit, zonder vooraf plannen te hebben gemaakt. Als men dan moe van het stoeien is, gaat men *mombembangko*: men tracht van elkaar uit te visschen of men verloofd is, of het oog op iemand heeft. Ter illustratie het volgende gesprek:

Jongens: *De'e-de'e, t'ara mani mombeisa kita; ba kengkerami watami, t'ara ki'isa kai*. „Nu kennen we elkaar nog niet; of jullie lichaam al vergeven is, wij weten het niet”.

Meisjes: *Kai' de'e, paka tohangkewalo manika; kamioe wo'o pa'i, t'ara ki'isa; ba motawine komi, ba t'ara mani*. „Wij zijn nog ongehuwd; jullie wellicht ook, wij weten het niet; of jullie een meisje hebt of nog niet”.

Jongens: *Ane kai, t'ara mani; tohangkewalo manika wo'o*. „Wat ons betreft, nog niet; wij zijn ook nog ongehuwd”.

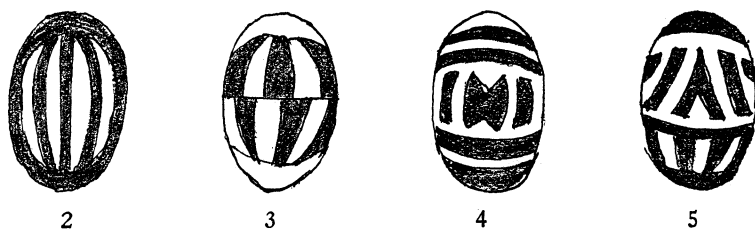
Meisjes: *Ane hondo'o, maro'a-ro'ake ma'aroe-aroe; mombedampangike i aroe-aroe'nta*. „Als het aldus is, dan is het heel goed, dat we pret maken; laten we elkaar trekken in ons pret maken”.

Niet altijd vlot het gesprek zóó. 't Wordt vaak vooraf gegaan door het *mombekapatei* „elkaar voor dood houden”. Men zit met onverschillige, half nijdige gezichten bij elkaar, nu en dan door zenuwachtig gegichel der meisjes onderbroken. De jongens likken verlegen de kalk uit hun kalkbusje en spuwen, steelsgewijze naar de meisjes ziende, voor zich heen. Na eenige minuten schuift men met onverschillig gezicht elkaar sirih-pinang toe, waarna de houding wat losscher wordt.

Het gebeurt wel, hoewel zeer zelden, dat een meisje niets wil weten van een jongen en zijn verzoek om te gaan *mombewawa* beant-

woordt met een : *Kalaa-lad'ko'*, *mobangiko'*, *t'ara'a maoe!* „Je bestaat niet voor me, je bent droog, ik mag je niet”. Gewoonlijk is het meisje er echter wel voor te vinden.

Des avonds gaat men weer *mokambero* op uitnoodiging van het meisje. De zon is nog maar nauwelijks ondergegaan of het meisje komt samen met haar vriendinnen voor het huis van den begeerden jongeling om te *mampengoea'* „naar boven kijken”, nam. naar de deur van het huis of de jongen er nog niet uitkomt. De meisjes beginnen te *motitimboko'*, d.i. ze heffen het eerste deel van den *kambero*-zang aan. Komt de jongen niet gauw naar beneden, dan klimt het meisje op en stort den palmwijnkoker leeg boven het hoofd van den beschaamden huwelijkskandidaat. Komt hij wel, dan zingt

Versierde pinangnoten, die gelieven elkaar toezenden.

men tot het aanbreken van den dag en *modoeloe* met elkaar ten besluite. Ook pruint men nog wat, waarna de jongen de pruimzak (*hepoe'*) van het meisje vraagt om door een zichtbare handeling zijn genegenheid te toonen, te vragen, of die van het meisje in twijfel te trekken. ¹⁾ Hij doet dit op de volgende manier :

Hij neemt de *salapa'*, sirihdoos, van het meisje en doet er het volgende in :

1. *wawoeloe* „sirih” en *baloli* „pinang”, *to rabati* „van insnijdingen voorzien”; hiermede wil de jongen zeggen, dat het meisje beurtelings wit of zwart van hart is, dus onvast, wispelturig (zie fig. 2 en 3).

2. *wawoeloe* en *baloli topohambika'* „half geschild, bovendien in tweeën gespleten”, d. w. z. ge zijt voor de helft goedgezind, voor de andere helft niet.

3. *wawoeloe* en *baloli to da rabahi* „ongeschild”. Dit beteekent : je hart is nog heelemaal zwart, je wilt me nog niet.

4. *wawoeloe* en *baloli to rabahi oepoe-oepoe* „geheel geschild”; dit

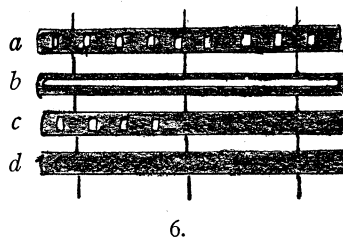
¹⁾ Als het meisje om sirih-pinang vraagt, behoort men het haar dadelijk te geven. Vraagt ze niet, dan moet men 't niet geven; ze is dan misschien boos.

beteekent: *boela, lia' mo'onto laloengkoe* „mijn hart is wit en bovendien gevuld”.

Dit is het begin van het *mombesalanoea* of *mombesalandoa* „zenden van geschenken” met de speciale bedoeling elkaars genegenheid te onderzoeken (*mombeparesa' laloe*); lett. wil dit zeggen: „elkaars innerlijk onderzoeken”. Als het meisje zin in den jongen heeft, dan beantwoordt ze het geschenk van den jongen met het volgende tegengeschenk, waarin zij haar gedachten betreffende den jongen zichtbaar uitdrukt:

1. *wawoeloe* en *baloli to rabati'* (voor de beteekenis zie boven).
2. *wawoeloe* en *baloli topombehambika'* (voor de beteekenis zie boven). Alleen heeft ze de ongeschilde helft leeggeboord, hetgeen wil zeggen: *maiti, lia' hoa laloemoe* „je hart is zwart en bovendien leeg”.
3. *wawoeloe* en *baloli to da rabahi* (voor de beteekenis zie boven).
4. *wawoeloe* en *baloli to rabahi oepoe-oepoe* (zie boven).

6.

Versierde sirih-vruchten die gelieven elkaar toezenden.

De vier stukjes *wawoeloe* zijn ook van insnijdingen voorzien of op de eene of andere manier bewerkt. Ze zijn door 3 stokjes aan elkaar geregen (*mombedai'*), opdat hun gedachten steeds bij elkaar zullen zijn (*bona mombedai' pekirinda*) en ze niet zullen scheiden. Er ligt tevens een verzoek in opgesloten om bij elkaar te slapen (*moiloehi*). Zie fig. 6: *a* wil zeggen: *pekingkoe toeke'* „mijn gedachten zijn vast”, lett. volledig; het stukje *wawoeloe* is van 't eene einde tot het andere van inkepingen voorzien. — *b* wil zeggen: je hart is half wit, half zwart; aan twee zijden is iets van de *wawoeloe* afgesneden. — *c* wil zeggen: *t'ara mani toeke' pekimoe* „je gedachten zijn nog niet vast”, lett. „onvolledig”, 't is nog niet voldoende, je bent er nog niet”. — *d* wil zeggen: *maiti da haha laloemoe* „je heele hart is nog zwart”, je voelt niets voor mij.

Men stuurt ook wel mais, half, geheel of niet geroosterd, meestal

drie bijeengepakt; of kokosnoten, suikerriet bewerkt of onbewerkt, evenals de *wawoeloe* en de *baloli*, met dezelfde beteekenissen. Hiernaast, of in de plaats hiervan komt dan tegenwoordig bij gewezen leerlingen der school het *mombeoki' soera* „elkaar briefjes schrijven”. Wil de ontvanger(ster) niets van de(n) schrijfster (schrijver) weten, dan mag het briefje wel verscheurd maar niet verbrand worden.

Het meisje verpakt haar geschenk in *tawe' ebe*, *Heliconia Bihai L.* of *Heliconiopsis Amboinensis* Miq. De binnenzijde (*lindo'*) van het blad moet buiten gekeerd zijn, opdat de verliefden het aangezicht (*lindo'*) naar elkaar toe zullen wenden (*bona pombelindo'mi'*). Het blad wordt dichtgebonden met *tawe' roekoe*, *taroekoe*, hoofdnerv van het blad, en *rapealoe mate* „geknoopt”, opdat hun verbintenis stevig zal zijn (*bona maroho pombeantianda*).

Wil de jongen nu toonen, dat het ernst is, dan zendt hij 4 geheel geschilde pinangnoten terug, als bewijs van de witheid van zijn hart. Verder kerft hij *a* (zie de figuur) ook aan de andere zijde in, maakt *b* heelemaal wit, en zendt ze terug. Stuurt hij de halfgeschilde pinangnoot terug, na ze eerst met roode *kasoemba* te hebben ingesmeerd, dan is dit zooveel als een bedreiging met de betekenis: Is je hart niet wit, dan zal ik je dooden. Dit moet echter niet letterlijk worden opgevat. Heeft hij aan het suikerriet, dat hij zendt, roode *kasoemba* gesmeerd, dan wil dit zeggen, dat de jongen al een meisje heeft en bang is de liefde van de schenkster te beantwoorden. Zooals we later zullen zien, zoeken de ouders meestal een man voor hun dochter of een vrouw voor hun zoon. Zoo kan het gebeuren, dat jongelui die reeds omgang met elkaar hadden, dien omgang moeten verbreken, omdat de ouders het niet goedvinden. Zien de jongelieden geen kans om hun hartewensch te verkrijgen, dan wordt roodgeverfd suikerriet gezonden om een eind aan de verkeerung te maken. In plaats van roodgeverfd suikerriet zendt hij bij minder ernstige redenen 4 onbewerkte stukjes sirih, niet aan elkaar gehecht, in een blad met den ruwen kant (*bengo*) naar buiten gekeerd (*rapoto mombebengo*). Dan is alle verkeerung eveneens afgebroken. Aanvaardt de jongeling het geschenk, dan werkt hij, zooals boven reeds is gezegd, 2 stukjes sirih verder af en zendt die op dezelfde manier verpakt als door het meisje is gedaan, aan haar terug.

Hierop volgt het *mombeparesa' lafoeta* „elkaar mondeling onderzoeken”. Hierbij volgt men denzelfden weg als bij het *meaa'*, *mombaaa'* (zie boven), of men doet dit in den *kambero-zang* door een afspraak met elkaar te maken (*mombetipa'*). Men komt dan des nachts

bij elkaar op een eenzaam plekje. Het gesprek vangt dan ongeveer aldus aan: Jongen: *Koehoembamo'i tanda'moe, do'o hai maike inde'e, bona tapehadiŋgi ba boela ebe laloenta ba ti'ara*. „Ik heb je teeken gekregen (lett. gevonden), daarom zijn we hier gekomen, opdat we vernemen of ons hart werkelijk wit is of niet”.

Meisje: *Nocitamoi tanda'koe', hai de'e pea laloetangkoc: ina koepolaloeta'a amangkoe', lawi' kalaa-laa'ke do kita' mombeantia laloetanta', ane ti'ara naisa amanta'*. „Je hebt mijn teeken gezien, en ik zeg alleen dit: ik zal er mijn vader over spreken, want onze afspraak om ons te verloven zal voor niets zijn, als onze vaders er niet van weten”.

Jongen: *Io, hondo'omo'i*. „Ja, laat het zoo zijn!”

H u w e l i j k s a a n z o e k .

De jongen heeft dus toegestemd dat van de verloving, die nog steeds officieus is, verder werk wordt gemaakt. Het meisje spreekt er nu haar vader (niet haar moeder) over, daar hij door het betalen van den bruidschat voor zijne vrouw, recht heeft op het meisje, en met den voor zijne dochter te ontvangen bruidschat de vroeger door hem geleden schade (*roegi*) goed moet maken. Hij is de *poe'oe'ana'* „eigenaar van het kind”, of de *poko'ana'* „oorsprong van het kind”. Hij heeft het eerste deel van den bruidschat (*holo*), *matana anake* genaamd, reeds betaald (*walimi namatai*) en moet dus het eerst gekend worden in zaken zijne dochter betreffende (zie verder bij den bruidschat).

Voor de jongelui echter hunne vaders er over spreken, gaat de jongen eerst nog *mampeli' sisina tarwine* „zoeken naar, onderzoek doen naar het gesternte van het meisje”. De jonge man wil weten of hij met zijn aanstaande vrouw kans heeft een gelukkig leven te hebben. Om dit te weten te komen, gaat hij op de jacht, en neemt bijvoorbeeld den hoofdband van het meisje als *paola'* „volgeschenk” mede; daarom spreekt men ook wel van *mepaola'*. Heeft hij voorspoed op de jacht, dan heeft het meisje een goede *sisi* „gesternte”. Maakt de jongen een varken buit, dan brengt hij 't meisje haar hoofdband terug met een achterpoot (*ngaa*) van het varken. Heeft hij een kip gestrikt, dan steekt hij een veer tusschen den hoofdband, en doet de kip er bij voor het meisje. Vervolgens worden de wederzijdsche ouders met de verhouding van genegenheid in kennis gesteld.

Onderwijl gaan de jongelui voort met elkaar allerlei geschenken

toe te zenden. Het meisje beschildert bijvoorbeeld een pruimzak van boomschors voor den jongen (*mampobati'a hepoe'*). Als ze hem die toezendt, doet ze er *kaoe malei* in, met de bedoeling dat de jongen *wone*-bast voor haar zal halen (de geklopte boombast wordt in *wone*-water geweekt om de foeja de gewenschte kleur te geven); wil ze *hioeri*-bast hebben, die ook gebruikt wordt om de foeja te kleuren, dan doet ze er *kaoe koeni'* in. Ook doet ze er een voor de helft geroosterde maiskolf bij. Stuurt de jongen dan een blad in hoofd-doekvorm, dan vraagt hij om een hoofddoek (*sig'a'*); doet hij er een blad bij in den vorm van een sirihtasch, dan vraagt hij om zoo'n voorwerp. Hij voegt er een ongeroosterde maiskolf aan toe, als bewijs van de blankheid van zijn hart.

H e t k a l k b r a n d e n .

Nu spreekt men ook spoedig in den *kambero*-zang af om te gaan kalkbranden (*motot' peda'*). Het meisje moet hiervoor verlof vragen aan haar ouders. Doet ze dit niet, en het nachtelijk samenzijn heeft ongewenschte gevolgen, dan wordt de jonge man beboet met: *hamata pelete'* „één pinangschaar”, *hamata ahe* „één hakmes”, *halawa tabako'* „één bamboekoker tabak”, *dara hamba'a*, „één paard”. Een paard wordt tegenwoordig niet meer geëischt, maar de naam van deze boete herinnert nog aan den tijd toen er veel paarden in Bada' waren. Nu betaalt de jongen een boete genaamd *popeda'a* „kalkbus”, bestaande uit vier buffels (*iba ba'ana pebaolana*). De kalkbrandplaats (*pototo'a peda'*) is gewoonlijk op een eenzame plaats, liefst daar waar bamboe is. Tevoren is het meisje schelpjes gaan zoeken (*mehoeho'*). Tegen den avond komt de jongen het meisje halen. Ze gaat achter hem op 't paard zitten en legt haar handen op zijn schouders; samen rijden (*mombeoelaea'*) ze nu weg in één sarong gehuld.

Op de kalkbrandplaats aangekomen, slijten ze eerst de bamboe en leggen die in lagen over elkaar (*mobola'*), doen er de *hoeho'*, schelpjes, en *katoeë*, schelpen die van het zeestrand zijn aangebracht, op, en steken er den brand in. Onderwijl luist (*meoetei*)¹⁾ het meisje den jongen, en deze schilt de bast van een geleding bamboe af om van het binnenste een hoofdband te maken (*mobahi' pohea'*). Heeft men de kalk laten afkoelen (*rapakawaoe*), dan wordt ze gebluscht

¹⁾ Het luizen is een geliefkoosde bezigheid van ouden en jongen. Een ander-mans vrouw of de man van een ander te luizen staat gelijk met overspel, tenzij men na aan elkaar verwant is.

(*rawasa oewai, rapatewali*) en in een bamboe vast aangestampt. De jongelui praten en pruimen en vrijen nu wat, en brengen zoo een deel van den nacht door. Begint het te regenen, dan trekken ze in een leegstaand huis (*kaompolo i tambi to malahe*). Blijft het weer goed, dan keeren ze in den loop van den nacht naar het dorp terug en gaan daar *modoeloe*. Vervolgens spreken ze af hoe ze met de kalk zullen doen (*ragombo'mi peda-nda*).

Meisje: *Noe'oembami dode'e popeda'ata', ana'?* „Hoe nu met onze kalk te doen, zeg?” — Jongen: *Ane iti, kataboeboehinaoanaramo'i, hane'i takira.* „Wat dat betreft, als we er later eens aan komen te denken, dan zullen we die verdeelen”.

Daarna gaat men weer *mokambero*. Tegen dat het licht wordt zeggen de jongens: *Kai' de'e, ina meleimoka', againana hangaa-ngaa nihawangiaka'; rombengi kaletoaanta.* „Wij zullen vertrekken, maar in ieder geval brengen jullie ons een tegenbezoek (lett. „vergeldden jullie ons”); twee nachten zullen we slapen”.

Na twee nachten gaan nu de meisjes een tegenbezoek brengen (*mehawangi*) om te *mokambero*. Zoo gaat het door tot den tijd van het verdeelen (*karakira'ana peda'nda*). De kalk wordt vóór het verdeelen eerst warm gemaakt. Bij die gelegenheid schenkt de jongen aan het meisje: *bana hampokaewa'a* „katoen voor één vrouwenbaadje”, *kaoekoe handai'* „een paar aaneengebonden kokosnoten”, *sirih, baloli hampa'a* „één tros pinangnoten”. Het meisje schenkt den jongen: *pahoea' to rabati' hantaoe* „één beschilderde saroeng”, een beschilderden hoofddoek, een sirihtasch en tabak. Het kalkverdeelen is meteen weer het sein om te gaan *mombewawa*.

Het bekrachtigen van de verloving.

De jongen gaat er nu ook over denken om op reis te gaan en te zoeken wat voor het sluiten van het huwelijk noodig is. Voordat hij heengaat versterken de jongelieden nog hunne verloving. Een handeling tot bekrachtiging van de officieuse verloving is het *moteba' kae* „hakken in een boom”. Men zegt daarbij 't volgende: Jongen: *Ane motomoaneko', ana'moe mao koeangka' hai komo'moe koeono'; ane motawinepo', mao noheca' lagirwangko', pentohe metafoetoe i mBałelo, mao noheca' indo'o.* „Als je (een ander) trouwt, kom ik je kind opnemen en je deken kom ik wegtrekken; als ik (een ander) tot vrouw heb genomen, ga dan mijn herten (= buffels) strikken, ginds toch in mBałelo zijn ze gelegerd, ga ze daar strikken”.

Meisje: *Io, hondo'omo'is Hai io, ane motawineko', sanggena parewamoe to maro'a mao koeala*. Ja, laat het zoo zijn! En jij, als je (een ander) trouwt, dan kom ik al je mooie spulletjes weghalen".

Jongen: *Io, hondo'omo'i* „Ja, laat het zoo zijn!"

Het verbreken van de verloving.

Wanneer de verloving verbroken wordt, hetgeen niet vaak voorkomt, wanneer ze op bovenstaande manier bekrachtigd is, dan volgt het *mokaerangi*. Men zendt elkaar de geschenken terug, ook de briefjes (*mobole soera*), en, wanneer de verloving al officieel erkend was, wordt de jongen beboet met 1 buffel, *kakoi' inao* „voor de nijdigheid" genaamd.

De jongen gaat op reis.

Hierna gaat de jongen op reis (*molilo*). Het meisje geeft hem allerlei *paola'* „volggeschenken" mede, o.a. een slaapsarong en vast aangestampte tabak, met de woorden: „In deze sarong moet je je iederen nacht hullen; deze tabak moet je zelf gebruiken, wanneer je op de plaats van bestemming bent aangekomen". Verder geeft ze: *awolo*, halsketting, *kaewa*, een vrouwenbaadje, *pahapei*, een bilschort; ook haar hoofdband geeft ze hem mede, dien hij tusschen zijn hoofddoek bevestigt of om zijn hoed legt. Ook verwisselen ze van sirihtasch (*mombetopoe hepoe'*). De sirihtasch van den jongen draagt het meisje nu in 't vervolg aan de hand, of, als haar hart zeer uitgaat naar den jongen, op haar arm tegen de borst. Ook nemen ze nog een weinig van elkaars haar, hetgeen door den jongen als halsketting wordt gedragen, en door het meisje extra goed wordt opgeborgen (*rawoli mapii-pii*). De sarong, door den jongen aan het meisje gegeven, mag deze niet om den hals slaan, maar moet ze over den schouder gehangen dragen. Al deze souvenirs moeten er de jongelui voor behoeden, dat ze elkaar zouden vergeten. Wanneer ze elkaar werkelijk willen trouwen (*mombelai, mombeloemai*), dan is het doel van de reis geld te verdienen om daarvoor allerlei voor het meisje en haar familie begeerlijke zaken te koopen; de jonge man kan niet met leege handen dingen naar de hand van zijn aanstaaende vrouw.

Terug van de reis.

De jongen blijft gewoonlijk een klein jaar weg. Komt hij terug, dan zendt hij zijn verloofde het volgende souvenir of ontmoetings-

geschenk (*pelangoe*) toe: *hampopahoea'a* „goed voor één sarong”, en *hampokaewa'a* „goed voor één vrouwenbaadje”.

Voordat men nu overgaat tot de bekrachtiging van de officieuze verloving, vergadert de familie van den man eerst om te spreken over de door den jongeling meegebrachte goederen, over de wederzijdsche genegenheid van de beide jongelui, over de grootte van den bruidschat, wie dien zal betalen, over de mogelijke onderlinge verwantschap der verloofden, enz.

Het kan ook gebeuren, dat de ouders van den jongen man er niets van willen weten, in welk geval de verloving niet doorgaat, tenzij de gelieven de ouders voor een voldongen feit stellen, door bij elkaar te gaan overnachten en te blijven tot de dag is aangebroken, zoodat men hen beiden op de slaappleats aantreft. Gewoonlijk buigen de jongelui wel voor de beslissing der ouders. Zien echter de ouders, dat het spaak zal loopen, dan geven ze den tegenstand op, daar er anders allerlei onaangenaamheden uit zouden voortvloeien. Zoo gebeurt het wel, dat het meisje eenvoudig naar den jongen toe gaat. Men noemt dit *motibe longko'* „de beschaamdheid wegwerpen”.

De meeste huwelijken in Bada' worden door ouders en edelen beklonken, zonder veel rekening te houden met de wenschen der jongelui. Gewoonlijk volgen de jongelui de keuze der ouders heel gelaten. Men breekt zonder veel hartzeer een reeds lang gesloten verbintenis om op bevel der ouders een nieuwe en dan officieele huwelijksovereenkomst aan te gaan, die in korten tijd, soms in 1 of 2 dagen tot een huwelijk leidt. In de meeste gevallen hebben de jongelui rekening gehouden met de wenschen der ouders om moeilijkheden te voorkomen.

K i n d e r h u w e l i j k .

Het eigenlijke kinderhuwelijk komt in Bada' niet voor. Wel gebeurt het meermalen, zelfs heel vaak, dat de ouders over het latere huwelijk van nog zeer jonge kinderen vergaderen. Oorzaak hiervan is de vrees der ouders, dat hun dochter later geen man, of althans geen man van den gewenschten stand zal krijgen, aangezien het getal vrouwen dat der mannen overtreft, en een man dus lichter een vrouw krijgt, dan een vrouw een man. Ongehuwde mannen zijn zeldzaam; ongehuwde vrouwen vindt men meer.

Voor al de zucht om een zoo hoog mogelijken bruidschat te krijgen is de oorzaak dat meisjes van hoogen adel soms zeer laat trouwen. De zoogenaamde *Toralindoe'* zijn niet zonder meer naar het

sprookjesgebied te verwijzen. Knappe, vooral blanke meisjes van hoogen adel worden maar niet aan den eerste de beste uitgehuwelijkt. Zoo'n meisje huwt vaak niet eerder, voordat zich een in stand en rijkdom gelijkwaardige kandidaat opdoet. De meisjes, die vaak met kostbare versierselen zwaar beladen zijn, worden op de feesten door de ouders dicht bij zich gehouden. Wee den ongelijkwaardigen jongeling die naar hare hand dingt en zich laat verleiden tot al te groote intimiteiten met haar. Het zal hem, of liever zijne familie leelijk opbreken. Men ziet er dan niet tegen op den schuldige een boete op te leggen, die niet in evenredigheid is met het gepleegde feit. De waarde van de jonkvrouw wordt door die boete hooger.

Officieele bekrachtiging van de verloving.

Is men in den pas genoemden familieraad tot overeenstemming gekomen, dan heeft het *mampemama'i* plaats. Dit is de officieele bekrachtiging der verloving door de wederzijdsche ouders en dit geldt zooveel als de huwelijksluiting, zooals we beneden zullen zien. Alleen wordt bepaald, dat wanneer later om de eene of andere geldige reden, hetzij door den dood van een van beiden, hetzij door halstarrige weigering van de jongelui om met elkaar te trouwen, van het huwelijk niets kan komen, de wederzijdsche familie van haar verplichtingen is ontslagen.

Voor slaven maakt men niet veel omslag. Ze stellen hunne heeren meestal voor het feit, omdat ze weten, dat hun meesters de boete wel zullen betalen.

Wil men dus de verloving doen doorgaan, dan vaardigt men den voorvechter (*ta doelako*) der familie af naar de familie van het meisje met het volgende geschenk: sirih, pinang, een pinangschaar, *de'oea'*, *balandai'*, en *tomaiti hangkaewa* „zwart goed voor een vrouwenbaadje”, en *awolo kamagi* „ketting van gouden schakeltjes”, of een roodkralen ketting. Het goed en de ketting dienen om aan den inhoud van de sirihdoos waarde te geven (*popo'ontokina mama'*). Verder gaan er nog bij 2 bijlen voor een meisje uit den adel, 1 bijl voor een *kabilaha*-dochter. Heel arme edelen sturen wel 1 bijl of 1 zwart vrouwenbaadje. Dit alles wordt in het schutblad van de pinang (*kalepa' baloli*) verpakt; het mag niet in foeja worden gewikkeld, omdat die licht scheurt, en dan zou het huwelijk niet lang stand houden. Door de ouders van het meisje zou het geschenk dan worden afgewezen met de woorden: *T'vara napomahile iti*. „Het meisje acht dat geschenk niet”.

De voorvechter gaat met het pak naar den vader van het meisje, die, reeds op de hoogte zijnde van zijn komst, zich onder de rijst-schuur heeft neergezet. Daar aangekomen hurkt hij neer en zegt: *De'e baloe'baloe'koe mai koewarwa i komioe; ba niala ba ti'ara.* „Deze mijn koopwaar kom ik u brengen: wellicht neemt ge die aan, wellicht ook niet”. Nauwelijks heeft men zijn pakje aangenomen, of hij springt op, grijpt naar zijn zwaard, doet of hij wil vechten, en vertrekt oogenblikkelijk.

Nadat aan de ouders gebleken is, dat het meisje den jongeling wel wil, wordt de familieraad bijeengeroepen; ook de hooge edelen (*toe'ana ebe*) wonen de vergadering bij. De vader neemt het woord en zegt: *Gombo'iti, ti'ara tamai tagombo' de'e; ana'ta rakahopo'imv.* *De'emie mama'na, bo nipongkora' to pelai hai to da melai.* „Die vergadering (nl. van den familieraad van den jongen), dáárover komen we nu niet vergaderen (men doet alsof men daarmee niet maken heeft); ons kind is op haar jaren gekomen (lett. men heeft haar „voltooid”, volwassen gemaakt door haar ten huwelijk te vragen). Hier is haar sirih-pinang, opdat gij die er voor voelt en die er niet voor voelt, spreke.” Stemmen nu de aanwezigen overeen (*himbarambara laloetanda*) ten gunste van den jongen, dan wordt het pakje direct geopend door den *tadoelako* van de familie van het meisje. Hij verdeelt de zich daarin bevindende sirih-pinang onder de aanwezigen (*i oepoe-oepoe to nakalaloe gombo'*). Is er te weinig sirih-pinang, dan breekt en snijdt hij net zoo lang tot ieder wat heeft. Slaat hij iemand over, of krijgt niet ieder zijn deel, dan gelooft men, dat de jongelui om wier huwelijk het gaat, niet oud zullen worden. Heeft ieder wat ontvangen, dan wordt een tegengeschenk klaargemaakt, bestaande uit tabak. Deze tabak verpakt men niet in het schutblad van den pinangboom, maar in een sirihdoos van den vader van het meisje. Dit geschenk wordt door den voorvechter naar de familie van den jongen gebracht. Daar aangekomen geeft hij het geschenk over met de woorden: *De'emie holona baloe-baloe'moe.* „Dit is de prijs van uw koopwaar”. Dan eerst mag men tot den *tadoeloeke* het woord richten. Wanneer men eerder tot hem spreekt, gelooft men dat op het huwelijk spoedig echtscheiding zou volgen. Men moet zich dus houden alsof men niets voor een echtverbintenis van de jongelui voelt. Men mag maar niet dadelijk toehappen. 't Kan zijn, dat men hier te doen heeft met vrees voor de jalouzie der geesten, wier aandacht door het dadelijk toehappen op de zaak zou worden gevestigd. Zij zouden door ziekte of anderszins tusschenbeide

kunnen komen. In 't algemeen laat een To Bada' niet gauw zijn vreugde over een verkregen voordeel, een ontvangen geschenk blijken. De aandacht der afgunstige zielen der afgestorvenen zou zich er op vestigen, en niet alleen van hen. Er zijn heel wat verhalen in omloop van edelen, die afgunstig op den rijkdom van anderen, een vreemden stam uitnoodigden om het dorp van die rijken te verwoesten. Men verbergt zijn rijkdom zorgvuldig. Vrouwen bergen het gevonden goud in een rokplooi, of hangen het als amulet verpakt om den hals, uit vrees vermoord te zullen worden, als men weet van haar lezitie. Zoo zijn ook de zielen der afgestorvenen afgunstig op het welzijn en den rijkdom hunner nabestaanden; uit jaloezie zullen ze bijvoorbeeld Bada' ngKaia verbranden, wat al driemaal gebeurd is. Die vrees voor de jalouzie van dooden en levenden doet de edelen hun geld in een flesch in den grond begraven, terwijl ze zelf in een lendengordel rondloopen. Er zijn onder hen, die wanneer ze een enkele maal een zijden broekje aantrekken, dit eerst met wat aarde vuil maken. Sommigen schrijven dit toe aan nederigheid, maar in werkelijkheid is het vrees. Misschien is hieruit ook te verklaren, dat zoodra jongelui verloofd zijn, ze elkaar niet meer aan mogen zien. Men is geneigd dit uit schaamtegevoel te verklaren, en dit kan het tegenwoordig wel zijn. Oorspronkelijk zal deze houding op vrees berusten. In een maatschappij als de Bada'sche, waar ieder voor zichzelf leeft, en den ander maar heel weinig of niets gunt, voert vrees voor hetgeen te zien is, den boventoon, ja beheerscht geheel het leven.

De bruidschat.

Is door het beantwoorden van het door den jongen man gezonden geschenk gebleken, dat beide partijen voor een verbintenis voelen, dan komt men bijeen om de *holo* „bruidschat”, lett. koopprijs, te bepalen.

Een verhaal dat overigens zonder eenige historische waarde is, noch een redelijke verklaring van het eischen van een bruidschat geeft, is het volgende: Heel lang geleden waren er twee mannen, die op denzelfden tijd trouwden. Al spoedig werd een der beide vrouwen zwanger. Haar man, niet begrijpende om welke reden de buik zijner vrouw zoo opgezet was, en van zijne vrouw ook geen bevredigende verklaring ontvangende, sneed haar buik open om te zien, wat de oorzaak kon zijn. De vrouw stierf. Later vroeg hij de dochter van zijn kameraad tot vrouw. Hij stemde daarin eerst

toe, nadat de man beloofd had een „koopprijs” voor haar te betalen, en bovendien den naam zijner schoonouders niet uit te spreken (*mopenganti'i*). Dit verhaal dient dus om het *mopenganti'i* te verklaren, en om aan te toonen, dat men door 't betalen van den „koop-prijs” recht op zijn vrouw krijgt.

Het moet vast staan, dat de huwelijkskandidaat den te vragen bruidschat zal kunnen betalen. Te voren heeft men zich hiervan reeds op de hoogte gesteld; bovendien zal de familie van den jongen geen aanzoek doen, wanneer zij denkt dat de bruidschat te hoog zal zijn. Hier is nogal gemakkelijk achter te komen, want de bruidschat voor de oudste dochter is gelijk aan dien voor de jongste, en deze is weer even hoog als de som die indertijd voor de moeder werd betaald. Voor de overige dochters is de bruidschat minder. De bruidschat voor de eerste dochter is minder een koopprijs dan wel een schadeloosstelling voor den vader voor hetgeen hij voor de moeder heeft gestort.

De grootte van den bruidschat is afhankelijk van de welgesteldheid, we zouden kunnen zeggen: van den adeldom van het meisje, naar wier hand wordt gedongen. Ook vindt men wel vaak een reden om den bruidschat te verhoogen door boeten (*giwoe'*). Kan men bijv. aantonen, dat de jongen al geslachtsgemeenschap met het meisje heeft gehad (*sala' i rawa*) vóór het *mampemama'i*, dan is dit een geldige reden om wat bij den bruidschat te voegen. Had de jongen op zijne reis het haar laten korten, dan werd ook dit voor een reden aangemerkt om aan den bruidschat een varken toe te voegen. Kortte het meisje echter haar, dan kan op den bruidschat worden afgedongen. Als men dan in aanmerking neemt, dat het meisje, wanneer de jonge man niet genoeg spoed maakt met zijn huwelijksaanzoek, haar geliefde eenvoudig zonder grond beschuldigen durft (het tegendeel bewijzen is vaak moeielijk), dan begrijpt men, dat de bruidschat meer dan eens boven het normale stijgt. De gewone bruidschat bestaat voor een meisje van echten adel uit zeven deelen: 1. *polaki'i*, één oude mannetjesbuffel (*laki*); 2. *pobirantoe'ai*, één oude wijfjesbuffel (*bira ntoe'a*); 3. *pambarwa'a baroe*, één buffel voor het brengen van den palmwijn (*mambarwa baroe*), zie de huwelijksluiting en de voorbereiding hiervan; 4. *pepaema*, één buffel, „voor het loopen”; deze buffel wordt geslacht bij het doen opklimmen van den man op den huwelijksdag; 5. *peloehi*, het magische deel van den bruidschat voor „het bij elkaar slapen (*moiloehi*)”, bestaande uit 6, 8, 10 tot 40 stukken (stukjes) ijzer (*ahe'*). Dit

Een jong gehuwd paar To Bada'.

gedeelte van den bruidschat wisselt naar gelang van den stand van het meisje. Worden 6 stukken ijzer betaald, dan wordt er niets bijgevoegd; geeft men 8 stukken, dan voegt men er een bijl bij als *pongkana*; geeft men 10 stukken dan is er een zwaard bij als *pongkana*. Dit woord wil zooveel zeggen als „begin, oorzaak, oorsprong”. Bedoeld zal wel zijn, dat het zwaard en de bijl waarde geven aan de stukjes ijzer, die den naam dragen van „hakmessen”. Het geven van 40 stukjes ijzer schijnt weinig voor te komen; 6. *mata oemi'*, één varken, voor „het aanraken der borsten (*oemi'*)”, volgens anderen *bona pooewai oemi'na tawine* „opdat de borsten der vrouw melk zullen afscheiden”. In plaats van een varken mag men ook een bijl geven (*rakamba oeahe*). Nooit mag een deel van den bruidschat vervangen worden door kokosnoten of dito boomen, daar de kinderen dan kropgezwollen zullen krijgen; ook niet door goud, daar dan idioten geboren zullen worden. Dat kokosnoten niet als bruidschat mogen dienen, zal wel daaraan te wijten zijn, dat eertijds geen kokosboomen in Bada' voorkwamen; ook den ronden vorm der vruchten brengt men in verband met kropgezwollen. Goud zal wel verboden zijn om de reeds eerder genoemde vrees voor het opwekken van jalouzie bij levenden en dooden; 7. *tomepaoeba'*, één of twee varkens voor „de draagster” van het kind.

Verder kan de bruidschat uitgebreid worden met: 8. *polida'i*, één sawah (*lida'*)-complex; 9. *porota'i*, één *rota'* (soort mand) met dure katoentjes; 10. *loä-loë rongkaļö*, vgl. *moļö-loë* „heen en weer bewegen” van uitgehangen stoffen. Dit deel van den bruidschat bestaat uit twee stukken zwart katoen, *bana to maboeri*; 11. *tinipo rontinipo*, eveneens twee stukken duur katoen; 12. *potaoenai*, één of twee menschen (*taoena*), natuurlijk slaven. Bij het voldoen van den bruidschat was de slaaf gezeten op een mannetjesbuffel, met een zwaard in de rechterhand, of een geweer, welks loop met goud was gevuld, terwijl hij met de linkerhand een stuk *maboeri*-katoen vasthield. Dit stuk *maboeri* wordt genoemd het tuig (*barara*) van den buffel en het werd bevestigd aan den koperen neusring van het dier. Eén slaaf vertegenwoordigde de waarde van 6 buffels, het *maboeri* twee buffels, en het zwaard 1 buffel; ongerekend het goud vertegenwoordigt dit deel van den bruidschat dus een waarde van 9 buffels.

Voorts kan de bruidschat nog worden uitgebreid met: 13. *porarei*, één buffel „voor het *merare*” (zie beneden); 14. *poahoci*, één hond (*ahoe*); 15. *pomane*, 40 penneschachten met goud; 16. *topoenda*, 1 buffel „om het verlangen te stillen”, nl. van de ouders naar hun

dochter, die, al blijft ze in huis, zich aan den man hecht; 17. *pewaroe'i*, of *topombewaroe'i* „voor de gegeven kleeding”, bestaande uit 1 buffel en 1 paard, of uit 1 buffel en 10 hakmessen; 18. *toro'*, 1 buffel, voor het inwonen; trouwt een vreemdeling (*topetangka'*, lett. „die zich vasthoudt”) in den stam, dan moet hij, wat eigenlijk vanzelf spreekt, zich houden aan de daar bestaande regelen.

Vroeger kwam wel eens een bruidschat van 2×7 bij hooge edelen voor. Men sprak dan van *mopacemao*. De bedoeling van dit *mopaoemao* (van *oemao*, stam *lao* „loopen”) was, dat men de eischen „liet gaan”, dat men zooveel mogelijk trachtte los te krijgen. Het bruidspaar heette dan *torapaoemao*.

Bovengenoemde bruidschat geldt dus voor welgestelde edelen. Voor den middenstand (*kabilaha* en *tacena maro'a*) wordt deze bruidschat minder al naar gelang van de welgesteldheid der lieden. Gewoonlijk wordt voor een *kabilaha*-meisje 4 buffels en voor een *taoena maro'a*-dochter 3 buffels betaald. Voor *haw'i* „slaven” geldt het *mombewaroe'i hangka-* (of *hampa-*) *irare*, bestaande uit twee buffels plus 10 stukken ijzer, zooveel dus als $2\frac{1}{2}$ buffel tezamen. De halve buffel *rakamba ahe' 10* „vervangen door 10 stukken ijzer”. De halve buffel kan ook vervangen worden door 1 varken en 1 bijl.

Van den bruidschat van edelen (*toe'ana*) mag worden afgedongen, van dien der *kabilaha* niet. In geval van overspel zijn echter de eischen der edelen onbegrensd.

Betaling van den bruidschat.

De eigenlijke betaling van den bruidschat (*mohoehoe' holo*) heeft plaats na het *mopa'ande kae*, zie beneden. Dit heeft plaats na de geboorte van het eerste kind. Men spreekt dan van *matana anake* „de oogen van het kind”. Wellicht heeft *mata* hier de beteekenis van „datgene waarop het aankomt”. Men wil namelijk „geen kat in den zak koopen”. Men trouwt nu eenmaal om zich nakomelingschap te verschaffen. Zoolang de bruidschat nog niet is betaald, gaat het scheiden gemakkelijker. En kinderloosheid is een gegronde reden om te scheiden, of om er een tweede vrouw bij te nemen.

De bruidschat geeft vastigheid aan het huwelijk, en het is daarom zoo van belang dien te handhaven, al zal hij op den duur wel kleiner worden. Heel zeker is dit evenwel niet, hetgeen wij aan de Minahassa zien. Bij het toenemen der welvaart kon men ook wel eens hogere eischen gaan stellen. Bij een vreemdeling, die in den stam huwt, zal men wel oppassen te spoedig om den bruidschat te manen; want

is deze betaald, dan heeft de man het recht zijn vrouw naar een andere plaats mee te nemen. Blijkt de vrouw onvruchtbaar te zijn of blijft de eersteling wat al te lang uit, dan is echtscheiding gemakkelijk te verkrijgen. Bij een kinderloos huwelijk wordt de bruidschat gewoonlijk niet betaald. Is echter het eerste kind geboren, en de vader betaalt niet spoedig den bruidschat, dan wordt het kind aan de vrouw en hare familie toegewezen, terwijl anders dit kind aan den vader en diens familie toekomt. Men spreekt dan van *napotoeloe lompo tawine*. Het eerste, het derde en het vijfde kind worden gerekend den vader toe te behooren; het tweede, vierde en zesde komen de moeder toe. Mocht dus de vrouw komen te sterven voordat de bruidschat betaald is, dan worden de kinderen het eigendom van de familie der moeder.

Tijdens het huwelijk kan een deel van den bruidschat komen te vervallen, bijv. wanneer de vrouw haar man slaat of *metarahoe* „vuile taal spreekt”. Om dezelfde reden kan de bruidschat verhoogd worden, wanneer de man zich aan deze dingen schuldig maakt.

Hoewel de betaling van den bruidschat pas plaats heeft na het *mopa'ande' kae*, wordt een deel er van ook wel eerder gestort; wanneer men bijvoorbeeld voor een begrafenis een of ander noodig heeft, wordt wel een deel van den bruidschat opgeischt.

Het *mopa'ande' kae* „het hout te eten geven” (bedoeld wordt het hout, dat op den huwelijksdag naar de woning der bruid gebracht wordt, waarover straks) heeft alleen plaats voor edelen; voor de andere standen gebeurt het niet, vermoedelijk om de vele kosten die er aan verbonden zijn. Men richt dan een grooten maaltijd aan. Na afloop daarvan schaart men zich in een kring, waarna mandjes van palmblad (*koepi*) worden uitgedeeld. Wie een mandje aanneemt, belooft daarmee te zorgen voor een bepaald deel van den bruidschat. Wie instaat voor de *palaki'i* (no. 1 van de opgenoemde onderdeelen van den bruidschat) krijgt een mandje met 28 pakjes rijst (*poto'na ande'a*) er in, en 14 *tohoe'na bae*, aan stokjes gestoken vleesch. Wie zorgt voor de *pobirantoe'ai* (2), en de *pambawa'a baroe* (3) krijgen ditzelfde. Voor de *pepaoemao* (4): 8 stokjes vleesch en een witte omslagdoek (*pahoea' toboela hantaoe'*). Voor de *peloehi* (5): 8 pakjes rijst en 4 stokjes vleesch. Voor de *mata oemi'* (6): 4 pakjes rijst en 2 stokjes vleesch, en een witten mannenhoofddoek (*posiga'a toboela hantaoe'*). Voor de *pomepaoeba'* (7): 4 p. rijst en 2 st. vleesch, en een witte foeja deken (*komo' toboela hantaoe'*). Voor de *porota'i* (9); 4 p. rijst, 2 st. vleesch en een foeja deken. Voor de

loë-loë rongkaloë (10): 4 p. rijst, 2 st. vleesch, en een witten vrouwenhoofddoek. Voor de *tinipo rontimipo* (11): 8 p. rijst, 4 st. vleesch, en een witten omslagdoek. Voor de *potaoenai* (12): 8 p. rijst en 4 st. vleesch. Voor de *porarei* (13): 16 p. rijst, 8 st. vleesch en een witten omslagdoek. Voor de *poahoei* (14): 4 p. rijst en twee pakjes vleesch (*haloena bae'*). De foeja die er bij gegeven wordt moet wit zijn om daarmee aan te toonen, dat ze wit zijn van hart om te betalen (*boela inaonda mobaiari*). Het aan stokken gestoken vleesch is in water gekookt, zonder bijvoeging van zout of kruiden. Van 1 tot 7 worden door den vader van den jongen man betaald, eveneens 12 en 14; van 8 tot 12 geeft de familie, die men *topetompe* noemt.

Bij het overreiken van de mandjes zegt de voorvechter van de familie der vrouw: *De'emi ande'ana kaoemoe: de'emi ande'ana loehi, de'emi ande'ana mata oemi'*, enz. „Dit is het eten van uw hout: dit is het eten van de *peloehi*, dit is het eten van de *mata oemi'*” enz.

Op en na dezen dag mag eerst het op den huwelijksdag gebrachte hout als brandhout worden gebruikt. Vóór dien blijft het op de zoldering (*þangka' laļoe*) liggen.

Heeft het *mampemama'i* plaats gehad, dan mag de jonge man gaan *moranga* „(het meisje 's nachts) gezelschap houden”. Hij klimt daartoe bij het meisje op, vergezeld van zijn slaaf, die een stuk katoen (*bana hangkoe*) brengt. De jonge man heeft een bot bij zich om dit den hond toe te werpen bij het betreden van de woning, opdat hij de huisgenooten niet zal wekken door zijn blaffen. Behoedzaam sluipen de beide mannen tusschen de rondom den haard slapende menschen door naar de slaapplaats van het meisje. De jonge man legt het meegebrachte stuk katoen in het hokje van het meisje, en gaat er dan zelf ook in. De slaaf ontvangt bij deze gelegenheid een nieuw slaapmatje (*ale*) en een foeja deken. Een oogenblik vlijt hij zich er op neer en vertrekt dan. Wordt de jonge man bij dit voornemen verrast (*rahoemangka'*) dan moet hij voortaan bij haar blijven. Gewoonlijk verlaat hij haar weer vóór het hanengekraai, dus vóór het licht wordt. Herhaaldelijk brengt hij nu een nachtelijk bezoek bij zijn aanstaande vrouw, telkens vergezeld van een slaaf, die katoen, kleeren of huisraad meebrengt (men noemt dit *mepamboli'i*; het meisje dat reeds *ge-rapamboli'i*-d is, mag niet meer door een ander man worden aangeraakt). De slaaf ontvangt ieder maal eenig geschenk.

Op deze wijze zijn langzamerhand alle goederen van den jongen

man naar het huis van de aanstaande overgebracht. Het meisje verzoekt dan haar vader hiervan kennis te geven aan de ouders van haar aanstaanden echtgenoot. De *tadoelako* wordt weer gezonden met de volgende boodschap: *Mai nai', noepoitambi'i tawinemoe, lawi' ti'ara koeboekoe mokampai i kahangkewalona*. „Kom boven om je vrouw te trouwen, want ik kan haar in haar maagdenstaat niet langer beschermen”. De vader van den jongen man antwoordt: *To'oe iti laloetamoe, agaiana kigombo sieroe hai tosae-tosae, to mangisa mampengoa' woela*. „Uw woorden zijn juist, maar wij zullen eerst beraadslagen met de oudsten, die weten naar de maan te kijken”.

Het sexueele leven.

Het is hier de plaats om iets te zeggen over den omgang tusschen de beide geslachten, zoolang ze nog ongehuwd zijn, en over het sexueele leven in 't algemeen.

Boven werd reeds opgemerkt, dat de jongelieden zeer vrij met elkaar omgaan en daarbij vaak handtastelijk worden. Het grijpen van een jongen naar de genitaliën van zijn kameraad (*mombekoko*) is een gewoon verschijnsel. Evenzoo de meisjes onderling. Maar ook meisjes en jongens doen dit wederkeerig, en vaak blijft het niet alleen bij *mombekoko*. Meestal gaat de verleiding van het meisje uit. Er zijn dan ook heel wat gekkelijke meisjes. Men spreekt dan van *hilio' matana* „ze heeft oogen een gezicht vol”, één oog àl oog”; of: *matana hondo'o lida hangkaembo* „haar oogen zijn zoo groot als een sawahvak”; of: *halapi-lapi* „zucht naar het vormen van één laag” waarmee het cohabiteeren wordt bedoeld; of: *lita-lita* „uitgelaten”; of: *loebo'a* „vrijlustig”. Komen meisjes een jongen tegen, dan houden ze hem vaak staande, nemen iets van hem af, probeeren zijn zakken te leegen. Maar ook de jongen laat zich niet onbetuigd. Bij het onderzoek van een jongen, die door een meisje was verleid, zei deze: *Noe'oemba iti ahoe, ane boetoe i boë' tempona mo'loekoe boë', hangaangaa nakeki' ahoc*. „Hoe gaat het met een hond, als hij komt op den tijd, dat de varkens zich wentelen (in de modder), zeker zal de hond ze bijten”. Het meisje had zich in dit geval aangeboden.

Een ander geval: Een meisje klimt bij een jongen in zijn slaaphokje, omdat ze „bang is voor de geesten”, of: „omdat ze zoo'n last heeft van wandluizen”. Dat meisjes bij jongens opklimmen komt veel voor. De ouders vinden dit niet zoo erg. Gebeurt er iets tusschen de twee, dan doen ze of ze zeer beleedigd zijn, maar dit moet alleen

dienen om een flinke boete te kunnen eischen. Verzochten we een enkele maal een ouderpaar om in te grijpen, dan werd dit glimlachend beantwoord met: „Ze spelen wat met elkaar; ze moeten toch iets hebben aan hun verlovings!” Het *mombekatehoebe'i* „met elkaar ergens tegenaan komen, over struikelen” komt veel voor. Men noemt dit ook wel *sala rawa*. *Merawa'* is een meisje een geschenk geven om bij haar te mogen slapen. *Sala' rawa'* is dan met een meisje gemeenschap uitoefenen, vóórdát men haar daarvoor iets gegeven heeft. Heeft de jongen het meisje iets gegeven, bijvoorbeeld een spiegelje, dan mag hij later niet beboet worden, daar het dan blijkbaar met haar toestemming is geschied. De boete die anders op het benaderen van een meisje staat, is voor een edelman (*toe'ana*) 1 buffel; voor iemand van den middenstand een zwart vrouwenbaadje (*hangkaewa to maiti*); voor een vrij man (*taoena maro'a*) idem; voor een slaaf (*hawí*) een streng kralen (*hampanga arwoło*). Raakt een verloofd meisje zwanger, dan moet het kwaad worden afgedreven (*moholoei*, waarover beneden), opdat de rijst niet door muizen zal worden opgegeten.

Onderzoek naar het vaderschap.

Van een buiten echt geboren kind zegt men *toeloe dele* „in 't wilde neergelegd ei”, ook gezegd van kippen, die hier en daar een ei leggen. Ontkent de jonge man het meisje zwanger gemaakt te hebben, dan wacht men de geboorte van het kind af, en onderzoekt dan of het de trekken van dien man vertoont. Is het kind al grooter dan laat men het zelf zijn vader aanwijzen. Degenen, die den misstap zouden hebben kunnen begaan, worden geroepen, en dan moeten ze voorbij het kind loopen, dat op moeders arm zit en een pisang in de hand houdt. Degeen aan wien het kind de pisang toereikt, wordt geacht de vader te zijn. Deze eenvoudige manier om de zaak tot een beslissing te brengen, wordt bij de godsoordeelen meer toegepast. Waar menschen geen raad weten, laat men de goden de zaak uitmaken.

Het *mepohaka'a* „aangrijpen” van een meisje door een jongen of omgekeerd schijnt weinig voor te komen. Toch schijnen vroeger edelen zich hieraan nog weleens schuldig te hebben gemaakt. Van sommige nu nog levende edelen wordt verteld, dat wanneer ze vroeger een meisje alleen tegenkwamen, ze het najaagden en het dwongen hen ter wille te zijn.

Prostitutie.

In de meeste dorpen zijn prostituees (*toradoeloe*), en wel slavinnen, die door haar heeren worden geëxploiteerd. De tot haar gaande mannen geven het meisje sirih-pinang, en haar meester een hakmes of iets anders. We hebben den indruk, dat er van deze vrouwen veel gebruik gemaakt wordt. Volgens de To Bada' moeten ze er zijn, opdat de jonge mannen niet schuldig bevonden zullen worden (*podana kesala' tohangkewalo*), doordat ze zich aan andere meisjes vergrijpen. Bovendien denkt men dat van den coitus kracht uitgaat op het gewas, en ook daarom acht men prostituees noodzakelijk. Zijn ze er niet, zegt men, dan zullen de dieren (buffels, muizen, rijstvogeltjes) de rijst opeten (*nadoeloe binata*).

Ook gehuwden schijnen van prostituees gebruik te maken. Van Lamboe' (Rampi' en Leboni) waar het zedelijk peil nog lager staat, weten we dit zeker. Heeft de vrouw in Bada' heel wat te vertellen, in Lamboe' is ze een voorwerp, waarover de man naar welgevallen beschikt. Trouwens overal waar slaven gehouden worden, staat het zedelijk peil der bevolking lager. En in Lamboe' woont een echt slavenvolk, overheerscht als het wordt door de daar inwonende To Bada'.

Een andere verschijning in de Bada'sche samenleving zijn de *topoida-ida* (of: *topodoea-doea* of: *topoimba-imba'*). Dit zijn mannen die niet huwen, maar het eene meisje na het andere aanklampen. In Kageroa wist men van iemand te vertellen, die 90 meisjes had gehad. Zoo iets is echter zeldzaam, en zal wel aan een ziekelijke afwijking zijn toe te schrijven.

Dat de To Bada' zedeloos zijn in den zin waarin wij Westerlingen dit opvatten, kunnen we niet zonder meer toestemmen. Naar onze maatstaf zijn ze dit zeker, maar we zijn vaak onbillijk bij het beoordeelen van een volk naar onze begrippen. Ze zijn echte kinderen der natuur, die met en als de dieren des velds leven, alleen met dit onderscheid, dat het sexueele leven bij de menschen aan min of meer beperkende bepalingen is gebonden uit zucht tot zelfbehoud en vrees voor het ontketenen van verderfbrengende magische krachten. Men zoekt altijd naar de oorzaak van een ramp of ongeluk. Bij de To Bada' geldt als de zonde bij uitnemendheid het overtreden van de regels voor het geslachtelijk verkeer. Maar het cohabiteeren zelf wordt niet veroordeeld. Wel noemt men dit soms „iets slechts doen” (*mobabehi tokadake*), maar dit is dan meer een uitdrukking.

die de schaamte hen in den mond legt. Men gaat heelemaal in het sexueele op: zonder het sexueele heeft het leven geen waarde meer. De grappen op en het lachen om het paren van dieren door jongens en meisjes ook in elkaars bijzijn, is m.i. geen gevolg van het „gemeene” karakter der To Bada', maar van het feit dat ze zoo iets heel gewoon vinden. Kinderen van 8 jaar praten met een wijs gezicht mede als het over sexueele dingen gaat. Natuurlijk blijft het geslachtelijk verkeer tusschen man en vrouw iets intiems, en hierin staan ze boven de dieren, maar heel ver gaan ze hierin niet boven de dieren uit. Naar Westerschen of liever naar Christelijken maatstaf gemeten, staan ze niet hoog, maar dit verwondert ons niet bij een natuurlijk volk, waar eens de natuurdienst een voorname plaats in het godsdienstig leven innam. De natuur bevrucht de aarde, en uit haar komt alles voort wat bestaat. Alles onder dit volk draait om het verkrijgen van kinderen en om voedsel.

Het bepalen van den huwelijksdag.

Zoals ik reeds zeide, wordt door de ouden van dagen den dag voor het huwelijk bepaald, d.w.z. de dag waarop de bruidegom (*wata tomoana*) zal geleid worden naar zijn bruid (*wata tawine*). Hierbij rekent men met de maanfazen, en daarom is het goed om eerst iets van de tijdrekening te zeggen.

Een jaar (*hampare*) wil letterlijk zeggen „één rijstjaar”, d.w.z. de tijd die de rijst noodig heeft om tot vollen wasdom te komen. Deze tijdsbepaling is dus zeer onvast. De verdeling van de maand is vaster, omdat de dagen benoemd worden naar de verschillende fazen van de maan. Elke dag draagt dus zijn eigen naam. Deze namen heb ik opgegeven in mijn opstel over den Landbouw der To Bada', zoodat deze hier niet herhaald behoeven te worden. Voldoende voor ons doel is mede te deelen welke van die maandagen ongeschikt worden geacht om daarop een bruidegom naar zijn bruid te geleiden: Marampoe, de 13e dag der maand, want dan zouden voortdurend vele menschen in dat huis verzameld zijn (*marampoe*), die naar een zieke komen kijken; Hoera, de 18de dag, want dan zal ziekte voortdurend op de loer liggen, zooals de toegespitste bamboes (*hoera*) verraderlijk uit den dorpswal steken om den vijand te wonden; Mangkakehi, de 19de dag, want dan zal de vrouw een miskraam krijgen of onvruchtbaar blijven, de ongeboren vrucht zal bederven (*lawi' mangkahakei = mangkakehi ana' laloe*); Toeloe, de 21ste dag,

want dan zal het huis de vrouw (door ziekte) in zich sluiten, zooals het kippenest het ei (*paka napotocloe pea tambì*).

Bizonder geschikt om er een brui gom op naar zijn bruid te geleiden is de 15de dag, 'Tekai', want dan zullen hunne harten in elkaar grijpen (*mombekai'*).

Is de huwelijksdag dus vastgesteld, dan wordt 3 dagen vóór den huwelijksdag palmwijn aangebracht in het huis van de bruid. Deze palmwijn moet door bruid en bruidegom gedronken worden op den trouwdag, en daarom moet hij in nieuwe pas gekapte bamboe worden gedaan. Ook het zwaard van den man wordt naar het huis van de bruid gebracht. Van dien tijd af zijn de aanstaande echtgenooten beschaamd voor elkaar (*mombepokahilimohe'*).

Den dag vóór het huwelijk heeft het officieele verwisselen van siri h-pinang-tasch plaats, het *mombetopoe hepoc'*, wanneer dit ten minste nog niet eerder is geschied.

Is de huwelijksdag, die *kama'aroe'a* „vreugdetijd” wordt genoemd, aangebroken, dan wordt tegen het vallen van den avond de bruidegom gebracht naar het stamhuis, erfhuis (*tambi sosora*) van de bruid. Dit stamhuis is de woning waaruit de familie afkomstig is (*pemboloanda hantina*). Een vreemdeling brengt men eerst naar een of ander huis in het dorp, vanwaar hij wordt afgehaald. Regent het, dan moet men wachten, ook al is alles gereed, opdat hun huwelijk niet verwoest worde (*podana magero pohambokonda*). Evenzoo wanneer men onderweg regen krijgt; men doet dan het beste terug te keeren. Als iemand den voet tegen iets stoot (*tchoebe*), dan moet men ook terugkeeren. Dan pruimt men wat, en gaat weer op stap. Verder moet men goed oppassen niet in uitwerpselen te trappen, anders zullen de gedachten van het jonge paar zijn als faeces, d.w.z. vuil, verkeerd.

Voordat de bruidegom zijn huis verlaat, hangt zijn moeder *pampeni'a* aan de balk, waarop de nok rust (*pasongko woemboe*) en waar de woonplaats der huisgeesten (*haropoc*) zich bevindt. *Pampeni'a* zijn reepjes witte foeja die aan geesten en zielen van afgestorvenen worden geofferd, en waarvan men zegt dat deze hen tot kleeding strekken. Vervolgens loopen de geleiders van den bruidegom (*topewarwa*) éénmaal om den haard heen, waarbij de bruidegom het door zijn moeder aangebrachte offer van foeja-reepjes vasthoudt. Daarna daalt men de huistrap af, waarbij men zorgt, dat de rechtervoet het eerst op de trede wordt gezet.

Voorop gaat de *tomampengkahakai* „degeen die laat opklimmen”,

gewoonlijk een voorvechter uit 's bruidegoms familie; achter hem loopt de bruidegom, gevolgd door de *topohariri piho* „degen die het zwaard om den schouder draagt”. Dit zwaard mag niet „ziek” zijn (*mohaki-haki*), d.w.z. er mag niets aan mankeeren: het mag niet roestig (*matagara*) zijn, er mag geen stukje uit zijn (*polemata*), het mag niet los in het gevest zitten; anders zouden de echtelieden voortdurend ziek zijn. Achter hem loopt de *topohariri baroe* „die den palmwijn draagt”. De laatste twee zijn ongehuwde kinderen van den leider van den optocht. Nu komt de *topantio popohoengke' liwoe* „de bringer van datgeen wat het bedgordijn zal oplichten of wegschuiven”; dit is gewoonlijk een stuk zwart katoen van 3½ meter lengte. Deze wordt weer gevolgd door de *topeandaki* „degen die meelokt”; dit zijn twee edelknappen of mooie middenstanders (*kabilaha to manoba*), die den bruidegom vergezellen bij het gezamenlijk eten van het bruidspaar (*modoeloe*). Zij moeten daarbij beginnen met te eten, opdat de bruidegom niet verlegen zij toe te tasten. Op hen volgen de 4 *topambawa kaoe* „de bringers van het hout”. Elk hunner draagt een bundel, die uit 7 stukken hout bestaat. De eerste twee hebben tusschen het hout een bijl gestoken. Die bijl heet *toetoe' hari'a* „sluitprop van den palmwijnkoker”; om deze reden worden die twee ook wel *topambawa oeahe* „bringers van de bijl” genoemd. De dragers van het hout zijn middenstanders (*kabilaha*) of oude slaven (*harwi' sae*), dit zijn slaven, op wie de meester gesteld is. Allen zijn netjes gekleed, behalve de bruidegom. Wanneer hij mooie kleeren had aangedaan, zou men hem die mogen afnemen. De bedoeling is duidelijk: hij mag de aandacht van de geesten niet trekken.

Wanneer de stoet op het woonerf van de bruid is aangekomen, zegt de leider het volgende: *De'emoke haha, nipehadingi laoetangkoe'! Ane mengkahe'ke i toeka', hangaa-ngaa koananta ieroe mepangka. Boetoeke i palongki baba', hangaa-ngaa koananta wo'o molingka'i palongki baba'. Hane'ike moloemao ilaloe tambi, mamboelilike'; imia' na'ara to tehoebe i ehenga ba i pampilo*”. „Laten wij allen luisteren naar mijn woorden! Als we de trap beklimmen, zetten we onzen rechervoet het eerst neer. Komen we bij het deurportaal, ook dan weer stappen we daar 't eerst met den rechervoet overheen. Dan loopen we rond door het huis, en pas op, dat er niemand zij, die met zijn voet tegen een zitblok stoot, of tegen den haardrand”.

Men volgt nauwkeurig op wat de leider voorschrijft. De koker met palmwijn wordt rechts bij de trap gehangen; het zwaard krijgt een plaats bij het slaaphokje van de bruid (*i baba' patoeroeana*

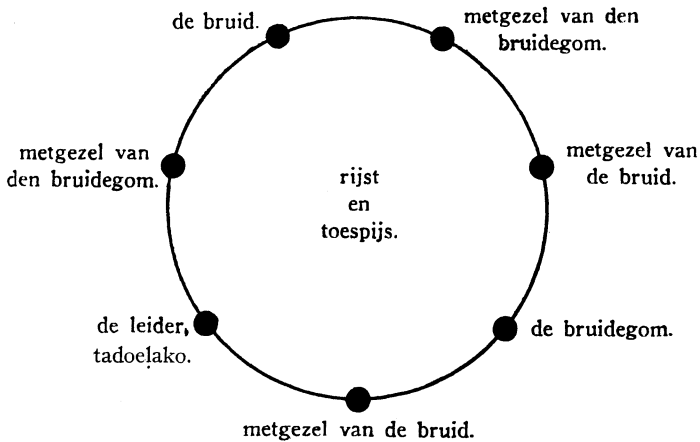
tawine); het meegebrachte hout wordt op den zolder (*pangka laloe*) gelegd, gehalve één stuk er van, dat bij het binnentreden dadelijk in het vuur van den haard wordt gestoken, opdat het huwelijk bestendig zij en de echtelieden niet telkens twist hebben; de bijlen worden in het deurportaal gelegd. De geleiders van den bruigom gaan nu in volgorde op den vloer zitten.

Reeds bij het binnenkomen heeft de leider gevraagd: *Ioemba patoerocangkoé'*? „Waar is mijn slaaphokje?” De moeder van de bruid antwoordt hierop: *Itimi patoerocamoco*. „Dat is je slaaphokje”. Nu gaat de leider aan het hoofdeinde van de slaappleats zitten, de bruidegom zet zich vóór de opening, en de zwaarddrager vlijt zich aan het voeteneinde (*bitina patoeroea*) neer; de bijdragers zitten in de deur van het huis.

Het meisje is er nog niet. Gewoonlijk is ze bij de komst van den bruidegom aan het reidansen, *mokambero*. In huis zijn de ouders, ooms en tantes van de bruid. In het slaaphokje heeft men de noodige foeja kleedingstukken gelegd. Katoen mag dit niet zijn, want dan zou de jonge vrouw trotsch worden, en (kunnen we aanvullen) daardoor de afgunst van menschen en geesten opwekken.

Men zet nu den geleiders en den bruidegom siri-pinang op koperen schalen met voet (*doela palangka'*) voor. Is men klaar met pruimen, dan staat men op, gaat naar beneden, en zet zich onder de rijtschuur neer. De ouders van den bruidegom, die mee zijn opgeklimmen in het huis van de bruid, laten hun sirihasch achter in het slaaphokje van de ouders van de bruid. De bruidegom blijft achter en pruijnt met zijn schoonouders.

Wanneer alles gereed is, worden de geleiders verzocht weer boven te komen, en dan heeft het *mampopodoeloe* het „uit één blad laten eten” plaats. Men spreekt ook wel van *rapakana*. Wanneer de bruid of de bruidegom al eens getrouwd is geweest, of wanneer het paar al eenigen tijd vóór deze plechtigheid samengewoond heeft, laat men wel eens een zuster van de bruid met een broer van den bruidegom sameneten, in de plaats van het bruidspaar zelf. Men noemt dit *rapantoetoengi* „laten doorgaan”. Gewoonlijk echter zijn het bruid en bruidegom die samen eten. Ieder hunner heeft 2 metgezellen, de boven genoemde *topeandaki*. Als zoodanig fungeeren één broerskind van den vader en één broerskind van de moeder. Ze zijn dus met hun zessen, 3 jongens en 3 meisjes, waarbij dan als zevende de leider van den tocht komt. Men zit op de volgende wijze om het op bladeren gestorte voedsel:

Dit *mampodoeloë* kan op verschillende tijden van den dag of den nacht plaats hebben. Heel vaak gebeurt het des avonds of tegen het vallen van den avond, of tegen het aanbreken van den dag; men spreekt dus van *mokawengi* „het 's nachts doen”, of van *mompakaloemba* (*rapodoeloë kaloemba*) „het 's avonds doen”. Bij rijken adel heeft het overdag plaats, gewoonlijk om 1 uur 's middags; men spreekt dan van *rapodoeloë mabaa*; *mabaa* „als het licht is”.

Nauwelijks is men aan den gezamenlijken maaltijd begonnen, of dit wordt weer weggehaald. Dit gebeurt tot viermaal toe. Daarna pas wordt hun weer rijst voorgezet, waarvan ze rustig mogen dooreten (*ma'andehé maro'a*). Wanneer een familielid het bruidspaar voor de eerste maal palmwijn inschenkt, ontnemt hij den bruidegom zijn hoofddoek. Zijn schoonmoeder doet hem dan dadelijk haar eigen hoofddoek om, of ze schenkt hem een nieuwen doek. Daarna bedient de palmwijnschenker (*topotoea baroe*) de familieleden van den bruidegom die buiten zijn gezeten, de zoogenaamde *topetinande* „zij die den drinknap ophouden” om zich in te laten schenken.

Het voedsel van bruid en bruidegom mag niet in bladeren verpakt worden, maar moet op bladeren worden gestort. Het bestaat uit kleefrijst (*poeloë*), opdat ze elkaar zullen aankleven, en niet scheiden; het hart (*hoele*) van het geslachte dier, en gaboës-visch (*booe*). Zout en peper mogen ze er niet bij gebruiken, opdat ze later geen twist zullen krijgen. De palmwijn die ze drinken, is die welke drie dagen van te voren in het huis van de bruid is gebracht.

Onder het gezamenlijk eten mag men geen wind laten. Gebeurt dit, dan staat de bruidegom op, gaat heen, en beboet de(n) schuldige met

1 buffel, die den naam draagt van *popohompo'na tinoewoe'na tomoane* „delging of betaling (voor het bedreigd zijn) van de levenskracht van den man”. Terwijl men bezig is gezamenlijk te eten, wordt een van de palen onder het huis verwisseld, of men zet er een nieuwen paal naast; dit moet dienen tot versterking van de levenskracht der vrouw.

Na het eten wordt het bruidspaar een overvloed van sirih en pinang aangeboden. De buiten zittende familie van den man laat nu sirih-pinang brengen naar de binnenshuis zittende bloedverwanten van de vrouw, en omgekeerd.

Vervolgens heeft het *mopatoero* „vermanen, onderrichten”, het *mampantete'a* „leiden aan de hand”, het *mototowi* „verbond sluiten”, het *mopakaroho* „versterken”, het *modandi* „bezegelen van het huwelijk” plaats. De bruid wordt door een oom van den bruidegom, de bruidegom door een oom van de bruid onderhouden.

Het eerst worden ze ingelicht omtrent het *mopenganti'i*, waarover straks meer. Daarna krijgen ze te hooren de wederzijdsche rechten en plichten van de echtelieden. Men spreekt aldus: *De'e-de'e kahambokomi*, *agaiana teoeme*, *hangaa-ngaa nipakaroho pohambokomi*. *Io, tomoane, inia' noematoeli napehoeh'e'a taxwinemoe; io taxvine, inia' noelohe' mampehoeh'e'a tomoanemoe. Ane io, taxvine, mopalahi tomoanemoe, lioe-lioe ti'ara moada watamoe hai tomoanemoe. Io, tomoane, ane noepalahi taxwinemoe ba metaxvineko ntani, handa' sala'moe: holona taxwinemoe 7 ba'ana, hadoea taoena, lioe-lioe noehoehoe hahaiti; hai pebambana taxwinemoe noehoehoe hai kahilina, hamba'a baolea; poromoeana baolea to ina noehoehoe: 9 ba'ana hai hadoea taoena.* „Nu zijt gij gehuwd, maar morgen (de bedoeling is: maar nu ook verder) moet gij uw huwelijk sterk maken. Gij man, heb geen afkeer van hetgeen uw vrouw kookt; gij vrouw, zijt niet onwillig voor uw man te koken. Als gij, vrouw, uw man verlaat, verspeelt ge je rechten (dit is vrij vertaald; lett. staat er: „wordt dadelijk je lichaam rechtloos, buiten de wet, de gewoonte gesteld en je man”; ze kan dan dus niets meer eischen). Gij, man, als ge je vrouw verlaat of naar een andere vrouw gaat, dan ben je zeer schuldig; de bruidschat (prijs) voor je vrouw zijnde 7 buffels en 1 slaaf, betaal je geheel op staanden voet; en (bovendien) betaal je de *pebamba* en de *kahili*, zijnde elk 1 buffel; het totaal aan buffels dat ge hebt te betalen is: 9 buffels en 1 slaaf”.

Vervolgens staat de leider van den trouwstoet op, gaat naar de slaappleats van het bruidspaar, neemt er een foeja deken weg en

zegt: *De'emo kaboentokoe mampekaheka tomoane iti*. „Dit is de schadeloosstelling voor het gevaar (*boento* bet. „vloekaanbrengend”, dus: „voor het vloek op mij laden”) vanwege het doen opklimmen van dien man”. Daarna gaat hij weer zitten. Vervolgens staan de twee bruidsjonkers op en halen een foeja sarong uit het slaaphokje, gaan weer zitten en nemen een sirihpruim. De overige geleiders krijgen allen een mandje met eten. De drager van het zwaard krijgt 8 pakjes rijst, 1 groot pakje groente en vleesch (8 *poto'na ande'a hai halo' hantodoe' to mahile*). Ook doet men er een beschilderden hoofddoek en sarong bij in het mandje. De brenger van den palmwijn en de dragers van het hout krijgen ieder 4 pakjes eten, een hoofddoek en een sarong.

De bruidegom stelt nu voor wat vroolijkheid te gaan maken (*maoke sieroe ma'aroe-aroe'*). De leider antwoordt: *Noeadaï sieroe patoeroe-amoe*. „Doe eerst aan je slaappleats wat gebruikelijk is”. De leider reikt nu aan den bruidegom een stuk Parigisch weefsel, *kaoe bana*, of 4 meter katoen, dat *popohoengke' liwoe* heet, „voor het oplichten van het bedgordijn”. De bruidegom treedt op zijn slaaphokje toe, legt het stuk katoen er in, en een bijl onder het hoofdkussen, en gaat er dan een deel van den nacht slapen. Dit noemt men *podihā' ale* „betreden van het slaapmatje”. Men spreekt ook wel van *mopakana*.

Na dit *modihā' ale* mag iemand het een of ander wegnemen. Dit doet een vriend van den bruidegom. Vindt men den dief, dan mag men hem een pak slaag geven. Hetgeen weggenomen is, wordt alleen teruggegeven, als men er iets voor in de plaats geeft. In den nacht waarin men samen gegeten heeft, slaapt de bruidegom nog niet bij de bruid. Dit mag eerst den volgenden nacht plaats hebben. De bruidegom gaat daarbij het eerst het slaaphokje binnen.

Den dag na het geleiden van den bruidegom is de eigenlijke feestdag (*mata soesa'*). Dan gaan 4 tot 8 familieleden van den man *moholia* „werken”. Dit wordt anders alleen van akkerwerk gezegd, hetgeen zeer te begrijpen is, daar er vóór de komst van het Gouvernement nagenoeg geen andere arbeid werd verricht. Op den feestdag echter bestaat het „werken” in het verwisselen van een van de palen onder het huis. Dit gebeurt echter alleen wanneer men twee dagen feestviert, anders doet men dit gedurende den gezamenlijken maaltijd in den nacht. Wanneer dus nagefeest wordt (*raposoesa' ngaboko*), dan heeft dat gezamenlijk eten midden op den dag plaats, en het vermanen volgt in den avond van dien dag.

De dag na een huwelijk is een verboden dag (*palia*). Dan mag niemand naar den akker om te werken, want anders zouden muizen en rijstvogeltjes de rijst opeten. De man krijgt van zijne schoonouders een nieuw wiedmes (*sengko'*), en wiedt daarmee een weinig gras op het erf. Ook dit noemt men weer *mopakana*. De bedoeling is: eerst als het wielmes geheel opgebruikt is, zal het huwelijk een einde nemen (*Kapoempoe-poempoe'na sengko, hondo'o wo'o pohambokonda*).

Het gebeurt wel, wanneer bruid en bruidegom niet één van ziel zijn (*ti'ara hintanoeana'*), ze niets van elkaar willen weten. De bruidegom loopt dan weg; de bruidschat behoeft dan nog niet betaald te worden, d.w.z. wanneer dit wegloopen dadelijk plaats heeft. Een jonge man liep 's nachts weg „omdat het matje van de bruid vol weegluizen zat”. Ook het weinig of niet behaard zijn van de vrouwelijke genitalia is een grondige reden om weg te loopen. Zij is dan *mabaa* „onbegroeid”, lett. „licht”; de buffels zullen dan weinig jongen werpen.

Ongeveer een maand na het huwelijk heeft het doen opklimmen van de vrouw in het huis harer schoonouders plaats (*mampopenghahe' taxvine*). Nadat des morgens een buffel is gedood, wordt 's avonds de jonge vrouw naar het huis harer schoonouders geleid. Hierbij vergezellen haar 4 bloedverwanten van vaderszijde (*to na'anaka tomoane*), en 3 van moederszijde (*to na'anaka taxvine*), met de jonge vrouw als vierde (*mampokaiba wata taxvine*). Het aantal geleidsters van de vrouw moet even groot zijn als dat van de geleiders van den man is geweest op den trouwdag.

De bloedverwanten van de vrouw verzamelen zich vooraf in het trouwhuis, waar een afgevaardigde van de familie van den man een stuk katoen komt brengen. Dan eerst begeeft men zich op weg. Zijn ze bij het huis van den man aangekomen, dan wordt op elke trede van de trap een stuk katoen neergelegd. Bovengekomen legt men ook een stuk katoen in 't deurportaal, waarover de vrouw heenstapt. In huis gekomen wordt een kralen kraag (*ale awolo*, die vroeger bij het buffelfeest gebruikt werd) voor de jonge vrouw neergelegd, en men verzoekt haar hierop te gaan zitten. Even te voren heeft ze een matje, een stuk foeja of een deken opgehangen. Men biedt haar nu sirih-pinang aan (*rahoehoe' mama'*) in een mandje (*bingka'*), waarin ook twee koperen armbanden gelegd zijn. Het voedsel voor de jonge vrouw is eerst in boomblad gepakt en daarna in mooi katoen gewikkeld en met halskettingen toegebonden. Deze kettingen mag

ze meenemen naar huis. Ook haar geleidsters ontvangen geschenken, zooals een sirihdoos (*salapa'*), lappen katoen van 4 meter lengte. Men reikt deze geschenken over met de woorden: *De'e koepoangka' amo komi, bona matinoewoc' mohamboko. Hai pengkahe'moe inde'e i tambikoe, bona narae moto mombepoliloa.* „Dit schenk ik u opdat het huwelijk van langen duur zij. En wat betreft je opklimmen hier in mijn huis, opdat het gepast (oorbaar, geoorloofd) zij wederzijds bezoeken te brengen”.

Op den volgenden dag is het eigenlijke feest (*mata soesa'*); dan wordt de jonge vrouw er weer bij gehaald. Na den maaltijd worden 8 mandjes neergezet voor de 7 geleidsters van de vrouw (soms maakt men wel 16 mandjes gereed); uit 4 wordt de inhoud gelicht, en 4 worden er met mandje en al meegenomen. De inhoud van de eerste 4 bestaat uit ijzer (*ahe'*); dit wordt op den vloer uitgestort. De inhoud van het vijfde mandje is: 4 pakjes gekookte rijst (*poto'na ande'a*); één pakje groente en vleesch dat groot is verpakt (*halo hantoeda' to mahile karapoengkoe'na*); rechtersvoerpoot van een buffel, waarvan de benedenpoot niet is ontwricht, en met de ribben er nog aan (*paroerana baola to ti'ara raleho' karoempama hai rapokalepa'*); als onderlaag een *maboeri*-kain of een Rongkongsche rok (*popodampangina bana maboeri hangkae ba wini poritoetoe*).

Inhoud van het zesde mandje is: een soort doek, *lipa' to ratawoeleli*, van een waarde van 1 buffel; vier pakjes rijst (*ande'a iba potona*); 1 pakje groente en vleesch (*halo' hantoeda'*). In het zevende mandje zit: vier meter zwart katoen (*to maiti habala'*), vier pakjes rijst (*ande'a iba potona*); 1 pakje groente en vleesch (*halo' hantoeda'*). In het achtste mandje bevindt zich: een stuk katoen (*kae bana*), vier pakjes rijst (*ande'a iba potona*), 1 pakje groente en vleesch (*halo' hantoeda'*).

Na het *mampopengkahe'* mag de jonge vrouw steeds bij haar schoonouders opklimmen.

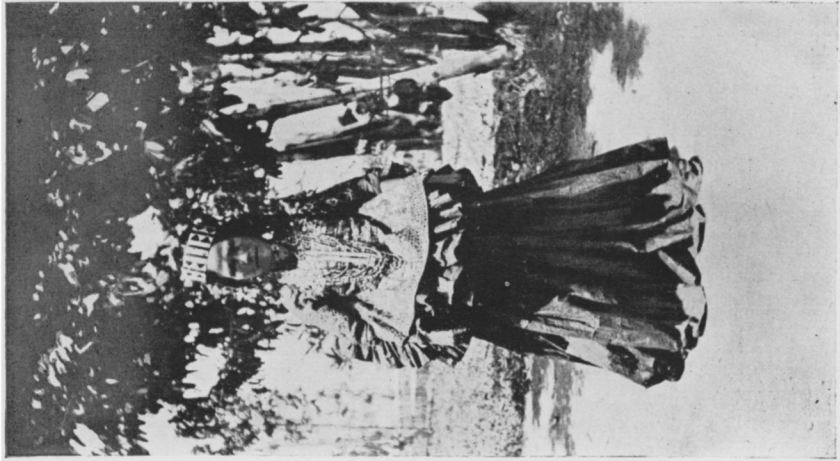
Wat de verhouding van den man tot zijne schoonouders betreft, het zoogenaamde *mopenganti'i*, diene het volgende: Bij het huwelijk ontvangt de jonge man van zijne schoonouders een hakmes. Door het aanvaarden hiervan toont hij zijne schoonouders te willen helpen bij den arbeid. Zoolang hij den bruidschat nog niet heeft betaald, blijft die verplichting bestaan. Daarna is hij vrij te gaan, waarheen hij wil, en zijne vrouw met zich mee te nemen.

Hij heeft zich streng in acht te nemen, dat hij den naam van de

**Dezelfde,
van terzijde gezien.**

**Een Bada'sche vrouw in feestdos,
van voren gezien.**

familieleden der vrouw, die als „schoonouders” (*penganti'i*¹) worden beschouwd, niet uitspreekt. Dit voorschrift geldt evenzeer voor de vrouw ten opzichte van de familieleden van haar man. Het uitspreken der verboden namen zal ten gevolge hebben, dat er idiote of doofstomme kinderen geboren zullen worden; ook kan men er ontsteking van de luchtpijp door krijgen. De schoonouders mogen ook het eten, dat de schoonkinderen laten staan, opeten; in geen geval mag men de slaappleats van zijn schoonouders betreden. Men mag niet over hun graf loopen; men zal dan door framboesia (*toempi*) bezocht worden, of een opgezetten buik krijgen (*boento*). Men loopt bij overtreding van deze voorschriften ook gevaar krankzinnig te worden, of later overspel te bedrijven. Spreekt men toch bij ongeluk een der verboden namen uit (*to nakanga*, *to naroempa laleta*), dan koopt men zijn overtreding af (*meholo*) door dengeen, wiens naam men heeft uitgesproken 7 stukjes pinangnoot en 7 stukjes sirih te geven. Men doet ook goed, wanneer men tegen het *mopenganti'i* heeft gezondigd, wat van het lichaams- of oorvuil van dien persoon in water opgelost te drinken, of zich dit op het lijf te smeren (*rapobada'*). Heeft men den naam van een overledene uitgesproken, dan draagt men den doodgraver op een versche bamboe met water op het graf van den beleedigde te plaatsen. Na eenigen tijd moet men dan van dit water drinken om niet door den vloek (*boento*) getroffen te worden.

Als *penganti'i* beschouwt men: de schoonouders, ooms en tantes (*pinoamana hai pinoinana*), hun grootouders (*oewe'nahe kaisa*); hun overgrootouders (*oewe' koentoenda*, lett. „kniegrootouders”). De over-overgrootouders (*oewe' palanta'*, lett. „voetzool-grootouders”), het nog oudere geslacht (*oede' karawe'*, lett. „teen-grootouders”), en het daaraan weer voorafgaande geslacht (*oewe' kaloepa'*, lett. „nagel-grootouders”) worden niet meer tot de *penganti'i* gerekend.

Is de vader van de vrouw (*poko' ana'* „oorsprong van het kind”) de jongste van zeven broers, dan mag de naam van den op hem in leeftijd volgende (*toadi-adi*) niet uitgesproken worden en ook niet die van den oudsten broer (*towoetoe-woetoe'*). De namen der andere broers zijn niet verboden (*palia*). Evenzoo is het gesteld met de familie van moederszijde. Dat men kan volstaan met alleen den naam van den jongste en van den oudste te eerbiedigen, den naam dus

¹) *Penganti'i* kan weergegeven worden met „begeleider” (vgl. Napoe *meantia* „brengen, geleiden”), daar de man wordt gebracht door zijn schoonouders naar het huis zijner bruid en de bruid naar het huis van haar man.

van hem, die de rij opent en van hem die de rij sluit, bewijst, dat men hierdoor de tusschen hen in staanden als onaantastbaar, veilig, beschermd beschouwt. Degenen echter die de rij openen en sluiten verkeerden in bijzonder gevaar. Door het noemen van hun namen komen echter niet alleen zij zelve in gevaar (wordt niet alleen op hen de aandacht gevestigd), maar wordt ook de deur geopend voor de verderf aanbrenghende krachten naar de andere broers.

Als reden voor het *mopenganti'i*, die door de menschen wordt opgegeven, deelde ik boven reeds een zeer onwaarschijnlijk verhaal mede. Juister zal zijn, dat eerbied voor ouderen in den loop van den tijd in vrees ontaardde. Als we hierbij nog in aanmerking nemen, dat voor den natuurmensch naam en wezen hetzelfde zijn, en men door iemands naam uit te spreken de aandacht van vijandige machten op den drager er van richt, is die vrees alleszins verklaarbaar. Bovendien, door iemands naam uit te spreken, krijgt men een zekere macht, invloed over of op den drager er van.

Een gevolg van het *mopenganti'i* is het verschil in woorden. Voor eenzelfde zaak heeft men in 't zelfde land of dorp verschillende namen. Men leent er zelfs vreemde woorden voor.

Over het algemeen houdt men aan het *mopenganti'i* streng de hand. Alleen bij de jongere generatie wijkt de vrees een weinig door invloed van onderwijs en prediking.

Verhouding tusschen de echtelieden.

De verhouding tusschen de echtelieden is over 't algemeen vrij koel. Dit verwondert ons niet, waar we gezien hebben, dat de meeste huwelijken wel niet buiten de jongelieden om worden klaar gemaakt, maar dan toch zonder dat men veel met hun wenschen rekening houdt. Van liefde, waarin wij dit verstaan, is dan ook geen sprake.

Krijgt een jonge man op reis bericht, dat zijn vrouw ernstig ziek ligt, en stelt men hem voor om naar huis terug te keeren, dan zal hij vaak eerst overwegen of het hem finantieel niet nadeelig zal zijn. Heeft hij bijvoorbeeld bepaald werk op 't oog waarmee iets te verdienen valt, dan laat hij haar stil doodgaan: „Als de Lotsbedeelers het nu eenmaal willen, dat mijn vrouw zal sterven, wat kan ik er dan aan doen; mijn aanwezigheid maakt haar toch niet beter”. In de moeielijkste oogenblikken van de vrouw, bij bevalling, bij overlijden van de kinderen, is de man vaak afwezig. In het eerste geval nagenoeg altijd. Wel speelt het schaamtegevoel van den man hierbij

ook een rol, hij kan geen leed zien en verbergt liefst zijn innerlijke gewaarwordingen en gevoelens, en er zal hier ook wel weer vrees in 't spel zijn voor de bij bizondere gebeurtenissen ontketende magisch werkende krachten.

De vrouw is in de eerste plaats voor den man voorwerp voor sexueel genot. In de tweede plaats moet ze hem kinderen schenken. Bevredigt zij de behoefte van den man niet, of laat ze hem kinderloos, dan neemt hij een andere vrouw. Is ze oud, dan verhindert niets hem haar weg te werpen „als een afgelikte blad” (dit slaat op de omstandigheid, dat men van boombladeren eet). Heel vaak gebeurt het, dat een man op leeftijd, hoe onoogelijk en vies hij er vaak uit moge zien, een jong meisje tot zijn vrouw maakt. Menig meisje gruwelt hiervan, maar zelden hebben ze moed genoeg om het bevel van ouders en de edelen te weerstaan. Toch zou het treurig zijn als er niet een meer ideale verhouding tusschen echtelieden werd gevonden, maar ze is zeldzaam. Wanneer gehuwden elkaar bij den naam noemen, wijst dit dadelijk op een hartelijker verhouding.

Veel wordt vaak bedorven door de ouders van de vrouw, bij wie de man inwoont. Ze trachten vaak hun wil aan het jonge paar op te leggen. Dit is dan vaak een oorzaak tot twist met al de gevolgen er van. Af en toe probeert de man zich aan den invloed zijner schoonouders te onttrekken door na een twist samen met zijne vrouw bij anderen zijn intrek te nemen. Is de vrouw de aanleiding tot den twist geweest, dan moet de man een buffel betalen, *pebae* „voor het op zijde gaan” genoemd. Hiervoor zullen de ouders der vrouw ter zijde gaan, als het paar weer thuis wil komen, want door weg te loopen, deed de vrouw eigenlijk afstand van haar kindschap, bloedverwantschap (*nahoerengi karapotinana*). Heeft de man aanleiding gegeven tot den twist, dan moet hij twee buffels betalen, die *kakoi' inao* „om de nijdigheid weg te nemen” heeten. Heeft echter een der schoonouders den man lichamelijk letsel toegebracht, dan vervalt de bruidschat (*matemi holo* „de koop prijs sterft”). Is deze reeds betaald, dan kan de man hem terug eischen.

Echtscheiding.

Hoewel echtscheiding (*mogaa'*) vrij veel voorkomt, heeft dit toch niet zoo vaak plaats als men zou verwachten, gezien de wijze waarop de huwelijken tot stand komen. Dit is vooral te danken aan het instituut van den bruidschat, waardoor de man geldelijk schade lijdt, wanneer hij zonder geldige reden van zijne vrouw wil scheiden.

Men is heel snel met het opleggen van boeten. Wanneer een paar dreigt vaneen te gaan, wordt de mogelijkheid van beboet te worden goed overwogen. Vreest men dat de berekening zal falen, en voelt een van de partijen, dat ze bij de scheiding schade zal lijden, dan zoekt ze tot een vergelijk te komen. De familie van de vrouw houdt zich gewoonlijk het strakst, daar een scheiding voor haar meestal voordeel oplevert; voor de familie van den man is een vredelievende oplossing meestal gewenscht, daar zij gewoonlijk aan het kortste eind trekt.

Wat zijn nu de redenen die geldig worden geacht voor een echtscheiding? In de eerste plaats overspel (*meboealosi*), want hierdoor heeft aanranding van het eigendomsrecht plaats. Zelfs den schijn op zich te laden een anderman's vrouw te willen benaderen, kan voor den verdachte gevaarlijk worden. Fluit bijvoorbeeld een man, terwijl een gehuwde vrouw kookt, dan is dit een teeken, dat hij ten opzichte van haar slechte voornemens koestert. Ziet een man, dat zijne vrouw de ruimte tusschen de haardsteen met asch heeft opgevuld, dan trekt hij daaruit de gevolgtrekking, dat ze overspel gepleegd heeft, en dit tracht te verbergen. Wanneer ze gedurende den maaltijd zingt, denkt haar man dadelijk dat ze iets in den zin heeft. Droomt een man dat een ander zijn broek heeft aangetrokken, dan is hij overtuigd, dat die persoon overspel met zijne vrouw heeft gedaan. Uit vrees van slechte voornemens verdacht te worden, zal een man er voor oppassen niet tusschen twee echtelieden in te gaan zitten, of te dicht langs een gehuwde vrouw heen te gaan.

Vóór de komst van het Gouvernement stond op overspel de doodstraf. Op heeterdaad betrapt mochten de schuldigen op staanden voet gedood worden. Toch werd de doodstraf niet vaak toegepast. Vooral als edelen zich er aan schuldig hadden gemaakt, zocht men een uitweg, zoowel uit eerbied voor hun adel, als om een aantal buffels als boete van hen los te krijgen.

Wanneer iemand, die gehuwd is, overspel bedrijft met eens anders vrouw, moet de beleediger, *boealo* genoemd, of *toperampa* „de roover”, aan zijn eigen vrouw betalen: 1. *pebamba* „voor het slaan”, nl. van den man door de familie van zijne eigen beleedigde vrouw; dit is 1 buffel; 2. *pekoemoeki*, ook 1 buffel. Hij betaalt deze boeten aan zijn eigen vrouw of hare familie, wanneer beiden bij elkaar willen blijven. Eischt de door haar man beleedigde vrouw scheiding, dan moet de man behalve de *pebamba* nog een buffel betalen, die *kahili* „voor de schande, schaamte” heet. Heel vaak laat de man zich

niet scheiden, hij betaalt de *kahili* niet (*ti'ara nakahili*), maar gebruikt zijn vrouw als „vischfuik” (*tangkala, napotangkala*) om er andere mannen in te vangen en te beboeten. Scheidt de overspeler van zijn vrouw, dan betaalt hij de *pebamba*, de *kahili*, en 1 bijl om den huwelijksband door te hakken (*popotampa'na pohambokonda*). Men noemt dit *mombepokahili*, lett. „elkaar te schande maken”.

Aan den echtgenoot van de vrouw, met wie iemand overspel heeft gepleegd, moet de belediger betalen: 1. *pebamba* „voor het slaan”, 1 buffel; 2. *hoda laba* „voor het ophangen van het schild”, of *pohoda fiho'* „voor het ophangen van het zwaard”, waarmede de familie van den beledigde afziet van wraak nemen, 1 buffel; 3. *hoda hoe- mbela* „voor het ophangen van het regenmatje”, 1 buffel; want door het bedrijven van overspel zal de regen uitblijven; 4. *hoeda* „zitten”, opdat de edelen kunnen gaan zitten om over het misdrijf te praten (*bona pehoeda toc'ana sala*), 1 buffel; 5. *wewesi* „voor het onwikkelen”, van het zwaard opdat men er niet mee zal hakken, 4 M. katoen; 6. *koi' inao* „voor de nijdigheid”, om deze namelijk weg te nemen.

Twist kan ook een reden tot echtscheiding worden, in 't bijzonder een twist, die ontstaan is doordat een man zich tegenover andere vrouwen niet in acht genomen heeft. Sommige vrouwen zijn zeer gevoelig op dit punt; men noemt ze *topohoeba*. Zoo herinneren wij ons dat een meisje tusschen twee echtelieden in ging zitten. Toen de man haar niet terechtzette, greep zijne vrouw het hakmes van de haak, en reikte dat haar man toe met de woorden: „Hier, hak me maar dood. Je bent een oude vent”; wat zooveel zeggen wil als: je bent voor de voortplanting ongeschikt; een groote belediging. Gewoonlijk, als de twist hoog is gelopen, kost het weinig moeite de echtelieden weer tot elkaar te brengen. Is de bruidschat al betaald, en woont de vrouw bij haar man, hetgeen nogals eens voorkomt, dan keert zij naar het huis harer ouders terug. In de meeste gevallen kan men haar alleen door een geschenk, een buffel bijv. bewegen weer naar haar man te gaan.

Jaagt de vrouw den man weg, dan vervalt de bruidschat; de man moet alleen een bijl geven. Men spreekt dan van *mampenete kahili* „over de beschaamdheid heenloopen”. Komt ze tot andere gedachten (*naboekinao ngkaboko*), dan moet ze, wil ze haar man terughebben, 1 buffel betalen, die den naam draagt van *pakaro'a inao* „verzoener”. Verlaat de man zijne vrouw, en keert hij tot haar terug, dan laat men ze samen sirih pruimen (*rapopomama'*). Daarna verricht de

topoholei (zie beneden) het *mohepa' panga* „vaneenscheuren van een gevorkten stengel”. Hij neemt daartoe een *bomba*-blad, scheurt dit van een, en zegt tot de twistenden: *De'e mombemama'mi mama'mi; mewal'i, maimi ta'andoeka i oewai ma'araha iti sala'mi, bona maroho womi pohambokomi.* „Nu hebt gij met elkaar uw sirih-pinang gepruimd; laat ons dus doen afdrijven in dat snelvlietende water uwe misslagen, opdat uw huwelijk weer sterk zij”. Daarna gooit hij de twee helften in het water en zegt: *O, Bela Mooere' hai Bela mosaoeroe! Ane mewoa'ko mai moocre', mengkolikako mai mamphadingi laletangko'e. Hendo'o-ndo'o Bela Mosaoeroe; ane mewoa'ko mai mosaoeroe, mengkolikako mai mamphadingi laletangko'e. Bona nohadia wo'o Ala Tala hai Nabi; ane motoebala'ko, Ala Tala, mengkolikako mai mamphadingi laletangko'e. Ane motoempapako', Nabi, mengkolikako' mai mamphadingi laletangko'e. To mai koeandoeka de'e, pogaa'nda tohamboko'; hai de'e-de'e mombehoele' womohe'; hai koeperapi', noepakaro'ami pohambokonda.* „O stroomopwaartsche goden en stroomafwaartsche goden! Als ge met uwe hoofden stroomafwaarts zijt gericht, keert u dan om om te luisteren naar mijne woorden! Alzoo ook gij, stroomafwaartsche goden; als gij uwe hoofden stroomafwaarts hebt gericht, keert u dan om om te luisteren naar mijne woorden. Opdat ook gij het hoort, *Ala Tala* (*Ala Tala* is Vader Hemel) en *Nabi*; als gij op uw rug ligt, keer u dan hierheen om te luisteren naar mijn woorden. Als gij op uw buik ligt, *Nabi* (dit is de aarde), keer u dan om om te luisteren naar mijn woorden. Hetgeen ik hier doe afdrijven is de (misslag der) scheiding van dit echtpaar; en nu zijn ze weer tot elkaar teruggekeerd; en ik vraag, maak hun huwelijk goed”.

Het terugkeeren van den man naar zijne vrouw is alleen mogelijk, wanneer de laatste nog niet hertrouwd is, zooals wel vanzelf spreekt.

Het loon van den *topoholei* is één hakmes (*ahé hamata*) en één hoen (*manoe' hamba'a*).

De vrouw dringt ook wel op echtscheiding aan, als haar man te lang op reis blijft. De ouders van het meisje brengen dan het matje van den man bij zijne ouders. Komt men tot overeenstemming, dan wordt door de familie van den man een buffel gedood ter verzoening. Wil de vrouw echter niets meer van haar man weten, dan dwingt zij de familie eenvoudig door overspel te plegen. Overigens kan de geringste zaak als reden tot echtscheiding worden gemaakt, als men maar voet bij stuk weet te houden en glad van tong is.

P o l y g a m i e.

Veelwijverij (*mokarodoca*) komt in Bada' weinig voor. Het is als een abnormaal verschijnsel te beschouwen, als een afwijking van den regel, en in strijd met de zuivere adat. Dit blijkt vooral hieruit, dat de voornaamste en rijkste edelen maar één vrouw hebben, een enkel verklaarbaar geval uitgezonderd. De weinige gevallen van polygamie die voorkomen, moeten dus niet bij de rijken worden gezocht, hetgeen men zou verwachten. Ult. 1925 waren in geheel Bada' slechts 25 mannen die in polygamie leefden: In Bomba 2, in Lelio 2, in Kanda 1, in Boelili 5, in Bakekae 3, in Bada' 1, in Gintoe 2, in Roende 4, in Lengkeka 1, in Kageroa 1, in Tomehipi' 3; in de andere dorpen leefden geen mannen in polygamie. Op een bevolking van ongeveer 5000 zielen is dit niet veel. Het hoogste getal vrouwen door één man tegelijk bezeten was tot heden 10. Van de pasgenoemde 25 mannen hadden 21 twee vrouwen, 2 drie, en 1 vier.

Het motief om een tweede vrouw er bij te nemen is behalve zinnelijkheid de behoefte aan kinderen. Kinderloosheid leidt dan ook vaak tot het aangaan van een dubbel huwelijk. Dat zoo weinig edelen er een tweede vrouw bijnemen, vindt zijn oorzaak, behalve in het huwelijksrecht, in de zorgen die zulk een dubbel huwelijk met zich brengt. Men moet voor iedere vrouw een huis onderhouden, een tuin aanleggen, en dergelijke meer. Ook ziet men op tegen het verzet van de eerste vrouw; dit kan zeer hevig zijn, vooral als zij uit hooger stand is dan de man. 't Gebeurt wel, dat zij de indringster met eenige vriendinnen overrompelt, en haar de vagina met peper inwrijft (*rakoelagoangi kata'na*), of haar de kleeren van het lijf scheurt (*rabelangi*). Op allerlei manieren kan ze het de indringster moeielijk maken. Wil men de vrouwen met elkaar verzoenen, dan laat men ze *mombebingka'*, d.w.z. dan laat men ze elkaar een mandje (*bingka'*) met rijst, groente en vleesch, een baadje en een draagsarong geven. Daarna moeten ze samen eten (*modoeloe*).

Een voorname reden voor het feit dat dubbelhuwelijken zoo weinig voorkomen, is de vrij hooge positie, die de vrouw in Bada' tegenover den man inneemt. Gaat de man zonder voorkennis van zijn vrouw een andere vrouw een bezoek brengen (*metohantani'na*), dan is hij „schuldig de *pebamba*-buffel en de *tonadii'*-buffel te betalen" (*masala' i bamba hai i tonadii'*). Zie ook hetgeen daarover gezegd is bij overspel. Toch houdt de eerste vrouw zich bij een dubbelhuwelijk van

haar man vaak kalm, vooral als zij reeds op leeftijd is gekomen, uit vrees „weggeworpen” (*ratibe*) te worden.

Polyandrie komt niet voor. Het instituut der *toradoeloe* is hieronder niet te rekenen.

Verboden huwelijken.

Een huwelijk kan verboden zijn omdat man en vrouw van verschillenden stand zijn, of omdat ze te na aan elkaar verwant zijn. Wat het eerste betreft, we hebben reeds gezien dat men op sexueel gebied niet hoog staat, wat voor een niet gering deel te wijten is aan de aanwezigheid van slaven. Sexueele omgang van edelen met slavinnen komt veel voor, zonder dat dit eenige rechtsgevolgen voor den edelman heeft; hij behoeft de slavin niet te trouwen. Alleen is het in zulke gevallen gewenscht om ter voorkoming van natuurrampen als mis-gewas, overstroming, epidemieën, die aangemerkt worden als gevolgen van buitenechtelijk verkeer, verzoening er voor te doen door te *moholoei* (wat reeds beschreven is), voorafgegaan door *merare*. De stam van dit woord is *rare*; *torare* „vreemdeling”, *merare* is dus „naar een vreemd dorp gaan”. Het zou ook kunnen beteekenen „regen vragen”, daar *rare* een wisselwoord voor regen is; maar dit is niet waarschijnlijk. Dit alles heeft ook plaats als een slaaf zijn meesteres benadert (*morongo' bagia*), of als de verleiding van zijn meesteres uitgaat (*mosoro wata*). Hierop stond vroeger de doodstraf, maar meestal doet zoo iets alleen een geziene slaaf, die men niet graag wil missen, omdat hij zich door trouw en ijver heeft onderscheiden, of omdat hij behoort tot de zoogenaamde erfslaven (*haw'i sosora*). Wanneer het wegwasschen van kwaad (*moholoei*) plaats heeft voor twee lieden, die het al een poos in 't geheim met elkaar hebben gehouden, dan spreekt men van *moramboe langi* „berooken van de lucht”, van 't firmament, van Vader Hemel; dit woord is uit het Napoe'sch overgenomen. De kop van den buffel die hierbij gedood werd (zie beneden), werd geroosterd (*ratoenoe*), opdat „Die in den hemel woont” het zal ruiken (*bona ranahoena na'ari Toilangi*).

Het afwasschen van schuld.

In den vroegen morgen van den dag waarop de schuld zal worden afgewasschen (*moholoei*), komen de daartoe uitgenoodigde personen uit een vreemd dorp *merare*. Ze gooien met stokken en steenen tegen de huizen, en nemen alles mee wat ze grijpen kunnen: huisraad, varkens, kippen, enz. Gewoonlijk hebben de bewoners der huizen

echter alles bijtijds opgeborgen. Ook hakt men in de palen van het huis van den schuldige. De aanvoerder van de *to perare* neemt een met water gevulden bamboe, brengt die in de woning van den schuldige, hakt hem daar door, zoodat het water wordt uitgestort, „opdat evenals het water wordt uitgestort, zoo ook de zonde wegvliedt met het water”. (*Hondo'o kateboeboena oewai, hondo'o wo'o kateboenoena sala'*). Meer voor de hand ligt echter, dat de bamboe de schuldige voorstelt en het uitgestorte water bloed. Wie 't eerst na deze handeling in die woning komt, moet een lap witte foeja geven. Doet hij dit niet, dan zal zijn of haar erf in 't bizonder worden geplunderd. De witte foeja wordt aan den leider gegeven. Ook geeft men hem een hoen, dat hij dadelijk den hals doorsnijdt en naar buiten werpt. Een van de *to perare* raapt het hoen op, en heft daarbij den krijgskreet aan. Het schenken van witte foeja en het naar buiten werpen van het gedooide hoen wijzen er duidelijk op, dat de bamboe met water den schuldige voorstelt.

Daarna gaat men het kwaad afwasschen (*moholoei*). Men begeeft zich hiertoe naar een snelvlietende rivier. De twee schuldigen, die ook door bloedverwanten vervangen kunnen worden, dragen een bruin varken, dat een boschvarken moet voorstellen. Ook trekt men een witten buffel met zich voort. Bij de rivier gekomen, gaat men in het water staan, en terwijl de schuldigen of hun plaatsvervangers de rechterhand op het varken leggen, bidt de voorganger: *O Bela Moer!ane mewoa'ko enz. To mai koeandoeka de'e, pakade'nda Anoe hai Anoe. De'e koehanga'ako, taoena rodoea de'e mai mohoerengi sala'nda, (lawi' ti'arapi naisa mahili, Anoe, mampotomoane kaoewe' ana' Hondo'o-ndo'o wo'o, Anoe, ti'arapi naisa mengkelehoë i harwi' na¹⁾). Itimi mai koeandoeka de'e-de'e, bona pokababamo', bona pewali' poholia'koe', bona ara oewai koeinoe.* „O stroomopwaartsche Geesten! indien gij met uwe hoofden enz. (zie de vertaling van het vorige gebed). Hetgeen ik hier kom laten afdrijven is de huwelijks-gemeenschap tusschen A en B. Dit zeg ik u, deze twee menschen komen hun misslag verwijderen, want A kende geen schaamte haar heer tot man te nemen. Zoo ook B, hij gruwde niet langer van zijne slavin. En dat is het, wat ik kom afdrijven, opdat ik regen zal ont-

---

1) Wanneer het de huwelijks-gemeenschap van bloedverwanten geldt, wordt het tusschen ( ) geplaatste vervangen door: *lawi' to mombepenganti'i mokade' hai to mombepomania'* want zij die in de verhouding van *penganti'i* staan, oefenden huwelijks-gemeenschap uit met die als schoondochter wordt geacht.

vangen, opdat mijn akkerwerk zal gelukken, opdat er water voor mij zij te drinken”.

Vervolgens loopt hij zevenmaal van rechts naar links en evenzoveel malen van links naar rechts om alle volwassen aanwezigen heen. Hij doet ook hetzelfde bij de jongelieden. Dan besprenkelt hij hen met een kwast van bladeren van de *Dracaena (taba)*, van de *poharoa, todo-todo', lelembanoca, kaeo rahi, piho-piho'*, en andere; hij sprenkelt van de menschen af terwijl hij tot de stroomafwaartsche goden bidt. Vervolgens bestrijkt hij de schuldigen met de genoemde bladeren van het hoofd tot de voeten, neemt daarna een stukje van den broekband van den schuldigen man, en een stukje van de rok van de schuldige vrouw, waarbij de man zijn broek en de vrouw haar sarong uitdoet, waarin zij hun misstap hebben begaan (ze hebben tevoren twee kleedingstukken over elkaar aangedaan). De stukjes gooit de voorganger samen met het *taba*-blad in het water, waarbij hij uitroept: „Neem mee, neem mee, onze misslagen. Kijk er niet meer naar om naar de misslagen van ons en van onze voorouders !” Soms wordt het *taba*-blad eerst nog in stukjes gesneden. Ook het varken wordt nu doodgestoken, zoodat het bloed in het water stroomt, en in dit met bloed vermengd water baden de familieleden der schuldigen staande benedenstrooms. Men vecht als het ware met elkaar om zooveel mogelijk van dit bloedwater te bemachtigen.

Daarna wordt de buffel door een voorvechter (*tadoelako*) gedood. Als een ander (*sampaka taoenana*) dit deed, zou hij een gezwollen buik krijgen (*boento*). Het vleesch van den buffel mag alleen bij de rivier worden gegeten, men mag er niets van naar huis meenemen. De kop van het dier wordt overdekt met witte foeja, en dan slaat men hem af; een man grijpt dien kop, en loopt er hard mee weg. Hier dus weer het doden van een buffel in de plaats van een mensch. De schuldigen mogen niet van het vleesch eten. De varkenskop is voor degenen die aan het *merare* hebben deelgenomen (*tokamerare*); de buffelkop is voor den *tadoelako*. Ook bij het in stukken hakken van den buffel, bedekt men het dier met witte foeja en strooit er rijst op.

Als men naar huis gaat, loopen allen onder een gespleten bamboe door, wat de bedoeling heeft om de misslagen (*sala'*), die nog aan de menschen kleven, tegen te houden. Men noemt dezen bamboe dan ook *tala pōpohoerengi sala'* „bamboe om de misslagen te verwijderen”. Boven in den bamboe zijn medicijnen gestoken, en het overschot van de bladeren die men bij het besprenkelen heeft gebruikt,

plaatst men aan den voet er van. Voorop in de rij gaan de schuldigen, die met z'n tweeën een reepje foeja (*pampenini'a*) in de hand houden. Terwijl ze onder den bamboe doorgaan hakt één van hen het reepje door, opdat hun bloedverwantschap (wanneer ze namelijk aan elkaar verwant waren) te niet worde gedaan (*bona poga'a pohalaloenda, bora hambokomo'*). Ze mogen daarna met elkaar huwen.

Wanneer ze onder den bamboe door zijn geloopen slaan de deelnemers aan den optocht twee steenen uit de rivier tegen elkaar, en werpen die over den rechterschouder naar achter, waarbij ze zeggen: *Mogaa'moke' sala'*! Misslag, wij scheiden van elkaar! Er mocht eens iemand zijn, die zich aan dezelfde zonde had schuldig gemaakt. Aan de andere zijde van den bamboe wacht de voorganger hen op, die allen bloed op het voorhoofd smeert (*raligi*), ter versterking van de levenskracht, maar niet onwaarschijnlijk ook als merkteeken: zij zijn de gereinigden, doordat hunne misslagen door het bloed-water zijn afgewasschen en meegevoerd. Na het *moholoei* mag men een dag niet werken.

Dit *moholoei* wordt ook verricht gedurende de landbouwwerkzaamheden, ook al is geen geval van bloedschande of overspel bekend. Men doet dit uit voorzorg, want er mocht eens iets dergelijks zijn voorgekomen, dat niet bekend is geworden.

Hoewel dus een huwelijk tusschen edelen en slaven verboden is, zoo heeft men toch wegen gevonden, zooals wij hebben gezien, om de verderfaanbrengende magische krachten, die door zoo'n huwelijk ontketend zijn, te neutraliseeren.

Behalve het *moholoei* moet, om het huwelijk tusschen een slaaf en een vrije mogelijk te maken, nog plaats hebben het „afwasschen van het slaafschap” (*nabaho'i pohawina*). De edelman wascht het slaafschap van zijne vrouw af, en koopt haar in in den adelstand (*nahole katoeanana*). Daartoe moet hij haar arbeidskracht betalen (*pahawana bago' haha*) met 5 buffels:

- 1 voor het groente-zoeken, *halo-halo'* genaamd;
- 1 voor het hout halen, *kaoe* genaamd;
- 1 voor het water aandragen, *oewai* genaamd;
- 1 voor het waterdierjes scheppen, *pohaona* genaamd;
- 1 voor het akkerwerk, *poholia'na* genaamd.

Mij is echter een geval bekend, dat het „slaafschap” werd afgewasschen met 12 buffels en 20 stukken katoen.

Trouwt een slaaf met een edelvrouw (*mosoro watoe*), dan blijft hij steeds de slaaf van zijne vrouw: hij moet haar sirihtasch dragen,

palmwijn voor haar halen enz. De kinderen echter worden beschouwd als tot den adelstand te behooren.

Huwt een middenstander (*kabilaha*) met een slavine, dan moet hij betalen aan den eigenaar van de slavine :

1 buffel *popokamba pantamboe'na* „ter vervanging van haar werk als waterhaalster”, 1 buffel *popokamba pointo'na* „ter vervanging van haar werk als rijststampster”, 1 buffel *popokamba pcholo-holona* „ter vervanging van hetgeen ze gekost heeft”. Verder nog een aantal buffels voor de door de ouders van den eigenaar geleden schade. Zoodra deze buffels betaald zijn, hebben de vroegere meesters van de slavine niets meer over haar te zeggen. Kan hij die buffels niet betalen, dan wordt de *kabilaha* slaaf van de eigenaars der slavine.

Verder zijn verboden een huwelijk tusschen halven broer en halve zuster, tusschen stiefbroer en stiefzuster. (Bij zoo'n huwelijk zou een der ouders sterven); tusschen twee broers met twee zusters; men noemt dit *pogaa' tarwoeni* „de placenta scheiden”, tenzij tusschen deze twee huwelijken een andere broer of zuster een normaal huwelijk heeft gesloten (*railiki*). Ook moeten die twee paren dan *mombetinoewoe'i* „elkaars levenskracht versterken” door het dooden van een buffel. Doet men dit niet dan zal spoedig een van de beide broers sterven, ze zullen er naar streven elkaar te overwinnen (*mombenangi tanoena'nda*), d.w.z. de levenskracht van den een zal sterker worden ten koste van de levenskracht van den ander. Voor een dergelijk huwelijk wordt de *ramboelangi*-plechtigheid gehouden.

Een huwelijk met het kind van vaders of moeders zuster (*tomombepinoana'*) kan alleen plaats hebben, wanneer alle ouden van dagen er in toestemmen (*rapabaha tosae*) anders moet de jonge man een bles-buffel betalen (*masala'i wontoetoe'*). Was over zulk een huwelijk niet van te voren beraadslaagd, maar hadden beiden de lieden voor een voldongen feit gesteld (*mombekatehoebei*), dan zou de *ramboelangi*-plechtigheid moeten worden gehouden.

De zuster van zijne vrouw als tweede vrouw er bij nemen mocht ook niet. Men spreekt dan van *topetere* „die in één rij staan”. Boete twee buffels: één om de verwantschap tusschen de beide zusters te niet te doen (*popogaa'na halaloena*), één om haar afkomst van één vader en moeder te niet te doen (*popogaa'na inaana hai amana*). Nam men de zuster buiten medeweten van haar ouders tot tweede vrouw, dan moest de man van zijne eerste vrouw scheiden en twee buffels betalen, *petere* en *kako' inao*.

Met een zoogbroer of zoogzuster mocht men niet trouwen.

Niet verboden is, wanneer broer en zuster huwen met zuster en broer. Men noemt dit *mombepateoli* „elkaar teruggeven” of: *hakoe' lai*'.

Ook mag men de jongere zuster huwen, wanneer de oudere nog niet getrouwd is, mits men haar een hakmes geve. Men spreekt dan van *mombepolingka'i* „over elkaar heen stappen”.

Dat iemand huwt met de weduwe van zijn broeder komt veel voor. Men noemt dit *mopahawa olonga* „vervangen van het hoofdkussen”. De man betaalt dan tweevijfden van den bruidschat. Mag de man na het overlijden van zijne vrouw met haar zuster trouwen, ook het omgekeerde is dus toegestaan. Hertrouwt de vrouw echter, wanneer ze nog goederen van haar man bezit, of wanneer het lijk van haar man nog boven aarde staat, dan spreekt men van *mopolingka'i boe'oe* „over de beenderen (van den overledene) heenstappen”. Ze moet dan drie buffels boete betalen. Heeft ze kinderen dan worden dezen erfgenaam van alle goederen en buffels. Heeft ze geen kinderen, dan de familie van den man.

Zooals overal komen ook in Bada' ongehuwde mannen en vrouwen voor. Men noemt ze *totelo*'. In 't bijzonder worden hiermee aangeduid de ongehuwde mannen met vrouwelijke spraak en vrouwelijke manieren. Ze kleeden zich gaarne als vrouwen (*mompake-pakehi tawine*) en doen graag vrouwenwerk. Ook hermaphrodieten noemt men zoo. De volksmond beweert van hen, dat hun urine en hun ontlasting uit één opening komen.

Behalve deze afwijking komt als reden van 't ongehuwd zijn voor, dat men een afkeer heeft van 't andere geslacht, of zich door stroefheid onbemind heeft gemaakt. Ook vrouwen met huidziekten hebben vaak moeite een man te krijgen. Mannen daarentegen, hoe afzigtelijk ook, krijgen steeds een vrouw. Een voorname reden, dat veel meisjes ongehuwd blijven is het overcompleet aan leden van het vrouwelijk geslacht. Einde 1924 waren er in Bada' 2474 vrouwen en meisjes, mannen en jongens 2193, een verschil dus van 281.

Homosexualiteit komt vermoedelijk veel voor, al is het niet in volstrekten zin. Betreft het mannen, dan spreekt men van *mooempoe*' (gedacht is hier aan pederastie), bij vrouwen spreekt men van *modempe*'. Toch wordt het als magisch zeer gevaarlijk beschouwd. Slaven werden als zij het deden, gedood; voor edelen werd een buffel gedood als plaatsvervanger (*toeka' watana*).

Sexuele gemeenschap met dieren schijnt tot de hooge uitzondering te behooren. De eerste man die zich in Boelili zou hebben

gevestigd, was een edelman van Poe'oe mboto, die sexueele gemeenschap met een buffel had uitgeoefend, en daarom door zijn mededelen was verstooten.

Nog eenige regelen voor den omgang tusschen de beide geslachten.

Het is niet geoorloofd, dat een vrouw gevolgd wordt door een ander dan haar echtgenoot.

Een man mag eens anders echtgenoot niet aanraken, tenzij hij medicijnman is.

Men mag niet met eens anderenmans vrouw schertsen, als haar echtgenoot er niet bij is. Zijn de twee na aan elkaar verwant, dan mag hij in geen geval den arm der vrouw bij den elleboog aanraken.

Is een vrouw alleen thuis, dan mag een man niet bij haar opklimmen, maar moet onder de rijstschuur gaan zitten. Gewoonlijk stuurt de vrouw dan iemand om te vragen wat het doel van het bezoek is.

Een man mag zich niet naast of tusschen vrouwen neerzetten, tenzij men daartoe door den echtgenoot wordt uitgenoodigd.

Men mag zich niet op den rand van de slaapplaats van een echtpaar neerzetten, tenzij men daartoe vooraf verlof heeft gevraagd.

Komt een man een vrouw tegen, dan moet hij uitwijken, van welken stand de vrouw ook zij, ook al is ze idioot, want de man heeft te zorgen, dat de vrouw een pad heeft, waarlangs zij kan gaan.

Een man zal zijn vrouw steeds vóór zich laten loopen, want hieruit blijkt dat hij haar hoogacht. Ook heeft men dan steeds zijn vrouw in 't oog; ze zou anders van achteren door een vijand of een wilden buffel kunnen worden aangevallen.

Is de man uitgegaan, dan moet de vrouw met 't eten wachten, anders zal de man honger hebben. Zoo ook moet de man met eten wachten, als de vrouw uit is, en wel om dezelfde reden.